

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ імені ІГОРЯ
СІКОРСЬКОГО»

СЕКТОРАЛЬНА ЕКОНОМІКА: КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*Рекомендовано Методичною радою КПІ ім. Ігоря Сікорського як
навчальний посібник для студентів
другого магістерського рівня вищої освіти спеціальності 051 «Економіка»
освітньо-професійної програми «Економіка і бізнес»*

Київ
КПІ ім. Ігоря Сікорського
2024

Секторальна економіка: конспект лекцій [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. денної та заочної форм навчання другого магістерського рівня вищої освіти спеціальності 051 «Економіка» освітньо-професійної програми «Економіка і бізнес» / КПІ ім. Ігоря Сікорського ; уклад.: М.В. Шашина. Електронні текстові дані (1 файл: 900 Кбайт). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2024. 118 с.

*Гриф надано Методичною радою КПІ ім. Ігоря Сікорського
(протокол № 1 від 26.09.2024 р.)
за поданням Вченої ради факультету менеджменту та маркетингу
(протокол № 1 від 29.08.2024 р.)*

Електронне мережне навчальне видання

СЕКТОРАЛЬНА ЕКОНОМІКА: КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Укладачі: *Шашина Марина Володимирівна*, д.е.н., професор, професорка кафедри економіки і підприємництва, КПІ ім. Ігоря Сікорського

Відповідальний редактор: *Тульчинська С.О.*, д.е.н., професор завідувачка кафедри економіки і підприємництва, КПІ ім. Ігоря Сікорського

Рецензент: *Юдіна Н.В.*, к.е.н., доцент, КПІ ім. Ігоря Сікорського

Навчальний посібник «Секторальна економіка: конспект лекцій» має на меті забезпечити систематизацію знань та формування у студентів здатностей до наукового аналізу та формулювання умовиводів для вирішення проблем у сфері структурування економіки, особливості функціонування секторів, взаємодії видів економічної діяльності, виокремлення сучасних секторів, набуття навичок оцінювання результативності структурних зрушень в економіці, надання рекомендацій щодо модернізації секторальної структури економіки. Конспект лекцій забезпечує формування у слухачів знань про сутність, особливості функціонування секторів економіки та їх розвитку. Особливий акцент зроблено на функціонування нових секторів економіки та їх вплив на розвиток економіки в цілому.

© КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2024

ЗМІСТ

<i>ВСТУП</i>	5
<i>ТЕМА 1: Теорія секторальної структури економіки</i>	6
<i>ТЕМА 2: Види та підходи до структурування економіки</i>	18
<i>ТЕМА 3. Секторальна структура економіки на засадах політики економічного прагматизму</i>	30
<i>ТЕМА 4: Механізм управління структурними зрушеннями секторальної економіки</i>	43
<i>ТЕМА 5: Методичні основи структурно-функціонального аналізу</i>	60
<i>ТЕМА 6: Фінансовий механізм структурних зрушень</i>	75
<i>ТЕМА 7: Сучасні просторові форми розвитку секторальної економіки</i>	86
<i>ТЕМА 8: Концепція смарт-спеціалізації у структурній модернізації секторальної економіки</i>	97
<i>ТЕМА 9: Секторальне структурування в межах цифрової економіки</i>	106

ВСТУП

Новий етап розвитку економічних відносин обумовлює необхідність системного дослідження структурних елементів економіки, котрі змінюють свої змістовне наповнення, відбувається динамічний розвиток ідентифікації та обліку складових елементів секторів економіки. Особливого теоретичного та практичного значення набуває аналіз структурних складових секторів економіки, методи та інструменти обліку результатів за видами економічної діяльності, взаємодія традиційних та нових секторів економіки, визначення структурних зрушень щодо модернізації секторальної структури економіки.

Дисципліна «Секторальна економіка» забезпечує оволодіння методикою структурування економіки з метою виявлення особливостей секторальної структури, розуміння ефективності функціонування окремих секторів економіки та сучасних тенденцій розвитку структури національної економіки. «Секторальна економіка» є підґрунтям для дослідження змін на макро– та мезорівнях, що дозволить майбутнім економістам врахувати особливості розвитку секторальної структури при розробці стратегії подальшого розвитку економіки України. **Предметом** навчальної дисципліни є структура економіки та ринкові відносини між суб'єктами секторальної економіки, котрі зумовлені закономірностями, тенденціями та специфікою їх функціонування.

Запропонований навчальний посібник узагальнює наукові та практичні здобутки вітчизняних та закордонних вчених, систематизує питання щодо підходів структурування економіки, враховує вплив політики економічного прагматизму, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, цифровізації, просторових форм розвитку економіки, чинники смарт-спеціалізації щодо секторальної структури економіки України.

Відповідно до навчальних планів підготовки студентів факультетом менеджменту та маркетингу Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» дисципліна

«Секторальна економіка» належить до циклу професійної підготовки за спеціальністю 051 «Економіка» та сприяє формуванню не тільки економічних знань і вмінь, а й забезпечує майбутніх фахівців здібностями, що сприяють забезпеченню ефективної реалізації своїх професійних якостей

ЛЕКЦІЯ 1. Теорія секторальної структури економіки

1.1. Сутність поняття «сектор економіки»

1.2. Еволюція теоретико-практичних підходів до виокремлення секторальної економіки

1.3. Вплив «економіки знань» на формування секторальної структури економіки

1.4. Сучасні підходи формування секторальної структури економіки

Ключові поняття: сектор, еволюція секторальної економіки, підходи до формування секторальної структури економіки

1.1. Сутність поняття «сектор економіки»

Аналіз наукових поглядів секторальної структури економіки дозволяє виокремити два основних підходи у цьому питанні:

перший — акцент на окремих видах економічної діяльності;

другий — акцент на агрегованих видах економічної діяльності — секторах. У нашому розумінні, *сектор* – певна складова частина національної економіки, що об'єднує інституційно-господарській одиниці з подібними характеристиками функціонування.

З теоретичною та практичною метою можуть бути виділені наступні секторальні структури (рис. 1.1): за галузевим принципом, у розподілі за правом власності (або за формою господарювання), за функціями у економіці, за територіальною ознакою, за можливістю спостереження, за ступенем монополізованості ринку.

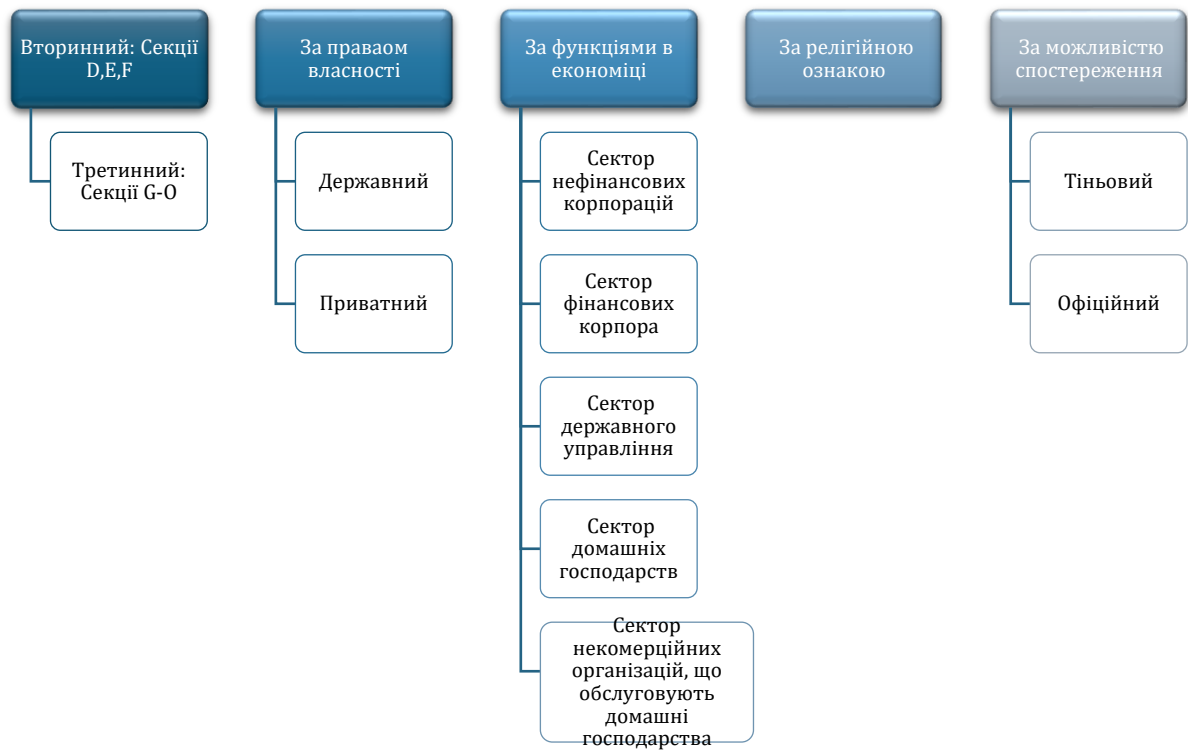

Рис. 1.1. Сектори економіки, за основними характеристиками

Кожному сектору відповідають певна структурність, ієрархічність, пропорції, підсистеми та потенціали. Структура національної економіки складається з сукупності взаємопов'язаних секторів, що утворюють мезорівні, мезоланки та формують макроекономіку країни.

1.2. Еволюція теоретико-практичних підходів до виокремлення секторальної економіки

Поява першого підходу була зумовлена пошуком шляхів збагачення країни, а точніше — пошуком тих окремих сфер діяльності, що є або ж могли б стати

швидким джерелом багатства країни. Саме на цьому зосереджувались меркантилісти та фізіократи у своїх працях, перші з яких стверджували, що пріоритетним видом економічної діяльності для країни має стати міжнародна торгівля, другі ж — відстоювали значимість сільського господарства. Проте орієнтованість на один вид діяльності як визначальний для економіки і цілковита занедбаність інших галузей призводила до виникнення кризових явищ у кожній із країн, що слідувала даній політиці, до дисбалансу як виробничої, так і грошової сфер, до негативних соціальних наслідків і врешті решт сповільняла розвиток держав.

Глибше до проблематики підійшли представники класичної політичної економії. У. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо зосередили увагу на аналізі економічних явищ і закономірностей розвитку всіх сфер суспільного виробництва та важливості кожної з них у національній економіці. У 1691 р У. Петті, порівнюючи різні сфери економічної діяльності, дійшов висновку: *«Значно більше виграшу від виробництва, аніж від сільського господарства; і від торгівлі, аніж від виробництва»*.

Активізацією наукової уваги безпосередньо на агрегованих видах економічної діяльності — секторах — умовно можна вважати працю англійського економіста К. Кларка «Умови економічного зростання» (1940 р.). Це одна з перших спроб систематизувати види економічної діяльності у певні сектори економіки, визначити механізм еволюції структури економіки, показати відмінність кожного з виокремлених секторів, їх склад та взаємозалежність, значення у розвитку всього господарства країни. Основна ідея полягала у розбитті економіки на три сектори: первинний, вторинний і третинний.

Первинний сектор є, головним чином, сільськогосподарським; вторинний — промисловим; третинний — послугами. Цілком справедливо можна стверджувати, що переважна більшість національних економік є поєднанням кожного з цих секторів, щоправда, у різних співвідношеннях.

Ідею позначення видів економічної діяльності первинним, вторинним та третинним сектором К. Кларк запозичив у новозеландського науковця А. Фішера, який у своїй книзі «На стику розвитку та безпеки» (1935 р.) характеризував первинною галуззю сільське господарство, вторинною галуззю — промисловість, всі інші види економічної діяльності відносились до третинної галузі. Однак саме К. Кларк розробив методологію поділу економіки на сектори, керуючись принципом залежності галузі від природних чинників, технікоекономічних особливостей галузей виробництва, а також характеру зв'язку з виробництвом благ. На думку вченого, у мірі індустріалізації країн неодмінно мав спостерігатися певний рух робочої сили від первинного сектора до вторинного, від вторинного до третинного, однак за однієї вагової умови — зростання продуктивності праці.

Ця концепція бралася за основу в багатьох подальших дослідженнях і знайшла своє відображення у працях багатьох інших науковців, які в більшості випадків вдосконалювали "третинну" категорію К. Кларка, виокремлюючи четвертинний та п'ятеринний сектори.

Так, на базі цієї концепції українськими науковцями Є.В. Савельєвим та В.Є. Куриляком була розроблена «теорія структурного повороту», що передбачає поділ усіх галузей економіки на три сектори відповідно до їх значення в процесах економічного розвитку і послідовності структурних перетворень. У первинному секторі згруповані галузі аграрної та сировинної спрямованості, для яких характерна середня інтенсивність технічного прогресу і мала еластичність щодо отримання прибутків. Вторинний сектор, на їх думку, об'єднує галузі, які виробляють продукцію технічного характеру, з середньою еластичністю щодо доходів і високою інтенсивністю технічного прогресу. І вважається, що третинний сектор, об'єднуючи сферу послуг та інфраструктуру народного господарства, набуває найважливішого значення для економічного зростання.

На основі цієї теорії Є.В. Савельєвим та В.Є. Куриляком пропонується галузева модель структурного повороту економіки України при пріоритетному

розвитку третинного сектора: сконцентрований розвиток третинного сектора — прискорений розвиток транспортних та комунікаційних засобів — прискорений розвиток обробної промисловості — кінець змін структури. Водночас взагалі недоцільно говорити про кінець структурних змін, оскільки це означає зупинення економічного розвитку макросистеми, її деградацію. При цьому авторами вказується на необхідність реалізувати науковотехнічний потенціал, нагромаджений у ряді галузей національного господарства, особливо у військовопромисловому комплексі.

Разом з тим, слід зазначити, що чимало наукових робіт присвячено деталізації третинного сектора (сектора послуг). У зв'язку з тим, що інтенсивний розвиток нових видів діяльності розпочався відносно недавно, а також у зв'язку неоднорідністю капіталу, що залучається до виробництва, праці (низькокваліфікованої чи висококваліфікованої) тощо, в науці до цього часу не існує єдиної думки щодо кількості основних секторів та поділу сфери послуг у розрізі нових секторів.

Деякі науковці продовжують традиційно розглядати сучасну економіку крізь призму трьох секторів, відносячи до сфери послуг всі сфери діяльності, що не входять до аграрного та індустріального секторів економіки. Інші йдуть шляхом об'єднання в рамках четвертинного сектора всіх галузей інформаційного та наукового обслуговування, таким чином виділяючи чотири сектори в структурі економіки. Є також і ті, що теоретично виділяють п'ятий сектор, проте вказують на його нерозривність із четвертим, групують до його складу галузі, продуктом діяльності яких є виробництво знань та інформаційних продуктів.

Піонерами у створенні теоретичних п'яти секторних моделей економіки є американські дослідники П. Гат і Н. Фут. Залишивши без змін перші два сектори, науковці зосередилися на деталізації третинного сектора та запропонували свою класифікацію: до третинного сектора були віднесені послуги індивідуального характеру та подібні до них; четвертинний сектор включав транспорт, торгівлю,

зв'язок, фінансову та управлінську діяльність; охорона здоров'я, освіта, рекреаційні послуги належали до п'ятеринного сектора.

Більш відомою та поширеною є модель групування видів економічної діяльності Д. Белла, котра також виділяє п'ять підрозділів економіки, що теж заснована на додатковому поділі третинного підрозділу: транспортні та комунальні послуги; торгівля, фінанси, страхування і операції з нерухомістю; охорона здоров'я, освіта, загальнодержавне управління; науководослідна діяльність тощо. Такий спосіб класифікації мав місце з огляду на послідовність, з якою види діяльності посідали головне місце в господарських відносинах, а саме: від сільського господарства та промисловості до домінування економіки знань.

Тобто залежно від технологічного рівня суспільства домінує «первинний» сектор національного господарства — сільське господарство, «вторинний» сектор — промисловість, «третинний» сектор — сфера послуг, що свідчить про те, що технологічний критерій є опорним у розумінні тієї рушійної сили переходу від домінування "нижчих" до домінування так званих "вищих" секторів. Саме знання, на думку Д. Белла, відіграватимуть провідну роль у суспільному житті в майбутньому.

1.3. Вплив «економіки знань» на формування секторальної структури економіки

Термін "економіка знань", або "економіка, заснована на знаннях" (від англ. Knowledge based economy), одержав широке розповсюдження наприкінці 90х років ХХ ст. і пов'язаний значною мірою із встановленням нових пріоритетів в політиці й економіці провідних країн світу, в тому числі й Європейського Союзу. Не випадково на саміті в Лісабоні в травні 2000 р. лідери держав членів ЄС проголосили мету "зробити ЄС найбільш конкурентоспроможною і динамічною економікою, заснованою на знаннях". В економічному сенсі економіка, що

ґрунтується на знаннях, робить акцент на поширенні та використанні знань як основного фактора економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності. Це одночасно економіка, яка не тільки продуктивно використовує знання у різноманітних формах у всіх галузях, а й створює їх у вигляді різноманітної високотехнологічної продукції, висококваліфікованих послуг, наукової продукції та освіти.

Загалом перші дві п'ятисекторні моделі відображають перші спроби переосмислити та переструктурувати систему групування суспільного виробництва в цілому. Беззаперечною є спроба виявити історичну життєдіяльність суспільства, його взаємодію з природою (від видобування сировини до домінування інформаційних потоків у економіці знань), а також спроба вказати на ту послідовність, в якій галузі займали центральне місце в господарських системах. Проте дані концепції цілком позбавлені методологічного принципу, за яким здійснювався поділ тих чи інших галузей суспільного виробництва на відповідні сфери.

Прикладом реалізації функціонального принципу щодо поділу третинного підрозділу на два (послуги споживчі та виробничі) або чотири підрозділи (послуги реалізації, виробництва, соціальні та індивідуальні) слугують концепції П. Дікена та Дж. Сінглмана відповідно. До суттєвої переваги цих моделей варто віднести те, що наразі прослідковується чітка класифікація галузей шляхом впливу їх продукту на кінцевого споживача.

Деякі автори, використовуючи трактування матеріального виробництва, пропонують виділити зі складу третинного підрозділу "підрозділ масових послуг", який включав би деякі види особистих послуг: транспорт, комунікації, громадське харчування, комунальне господарство, які є продовженням процесу матеріального виробництва або умовно відносяться до матеріального виробництва за характером споживання їх продукції. Однак поки що такі спроби класифікації ще не призвели до формування позиції, яка суттєвим чином змінила б методологію поділу

економіки на основні сектори, взаємодія яких визначала би напрям розвитку всього господарського комплексу.

Певною мірою перегукується з приведеним вище поділом пропозиція Р. Рейча про віднесення до матеріального виробництва виробничих і персональних послуг, а також послуг економіки нового постіндустріального суспільства. Проте, враховуючи складність та багатогранне призначення сфери послуг в сучасних умовах, її спрощене зарахування до сфери матеріального виробництва не даватиме чітких та системних орієнтирів щодо гармонійного, пропорційного процесу суспільного виробництва.

Практика довела, що універсальних моделей розвитку, більше того, максимально спрощених моделей, завдяки яким досягалась би прогресивна секторальна структура економіки, сформулювати в умовах неоднорідності, надзвичайної мінливості світового економічного простору виявляється фактично неможливим. Саме тому більшість економічних досліджень здебільшого тепер присвячується розробці єдиних класифікаційних підходів, що дозволяють аналізувати поточні ситуації в національних економіках, висвітлювати їх рівень та тенденції розвитку, а також бути зіставними з іншими країнами.

1.4. Сучасні підходи формування секторальної структури економіки

Сьогодні дослідження структурних параметрів економіки ґрунтується на прийнятій економічним співтовариством Міжнародній стандартній галузевій класифікації видів економічної діяльності — International Standard Industrial Classification (ISIC). При цьому залежно від рівня агрегації видів економічної діяльності формуються різні аналітичні моделі структури економіки. Так, в дослідженнях Світового банку, відповідно до теоретичної моделі К. Кларка, економіка розподіляється на три сектори: аграрний, індустріальний (з виокремленням обробної промисловості) та послуг. Але за складом галузей, що

формують сектори, ця модель дещо відрізняється від теоретичної. Так, видобувна промисловість в аналітичній моделі входить до складу промисловості, а не до первинного сектора, як у моделі К. Кларка, що зумовлено статистичною практикою розподілу видів діяльності. Аналітична модель, що використовується фахівцями Організації економічного співробітництва та розвитку, ґрунтується на теоретичних моделях із більш детальним структуруванням економіки і виокремлює шість секторів: аграрний, промисловість, будівництво, торгівля та транспорт, фінансові та ділові послуги, інші послуги. Це дає можливість скласти більш широке докладне уявлення про тенденції змін в структурі економіки. Крім зазначених, залежно від мети досліджень використовуються також інші аналітичні моделі із виокремленням більшої кількості складових національної економіки.

Як вже зазначалось, з початком нового століття в розвинених країнах світу все більш очевидно стверджується "економіка знань", що заснована на новітніх досягненнях у сфері інформаційних та комунікаційних технологій. Це, у свою чергу, означає, що з'являються нові способи секторального структурування економіки відповідно до цього контексту і нові пріоритети її розвитку. Як наслідок, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) запропонувала власну методологію структурування "економіки знань". Показниками розбудови «економіки знань» слугує збільшення частки стратегічних секторів економіки, а також частки високо та середньотехнологічних складових в обробній промисловості.

Зростання частки високо та середньотехнологічних секторів у суспільному виробництві слугує беззаперечним чинником зростання сфери послуг як в кількісному, так і якісному аспектах, тому посідає чільне місце в розбудові конкурентоспроможності країни.

Відповідно до методології ОЕСР в економіці визначаються чотири сектори обробної промисловості за технологічним рівнем розвитку, а саме: група А (галузі високотехнологічного рівня), група В (галузі середньо-високотехнологічного

рівня), група С (галузі середньо-низькотехнологічного рівня), група D (галузі низького технологічного рівня). Виходячи з того, що саме удосконалення технологій є вирішальним фактором зростання продуктивності розвитку та міжнародної конкурентоспроможності, цьому аспекту аналізу приділяється значна увага наукових підрозділів ОЕСР. Критерієм для класифікації видів економічної діяльності слугує частка їх витрат на дослідження та розробки у валовому випуску.

Водночас довгостроковий розвиток своїх національних економік передові країни вбачають у підтримці стратегічних секторів. Відповідно до методології ОЕСР в економіці виокремлюється шість стратегічних секторів: перший та другий сектор охоплюють галузі високотехнологічної та середньо-високотехнологічної промисловості відповідно; четвертий і п'ятий — ділові послуги, а шостий — соціально спрямовані види діяльності сфери послуг, що забезпечують повноцінний розвиток людини. У більш деталізованому вигляді до складу стратегічних секторів згаданої методології входять наступні види економічної діяльності:

— 1й сектор: фармацевтичне виробництво, виробництво офісного обладнання, лічильних машин та комп'ютерів, виробництво радіо, телевізійного та комунікаційного обладнання, виробництво медичних препаратів та інструментів, точних вимірювальних та оптичних приладів, авіаційна та космічна промисловість;

— 2й сектор: виробництво хімікатів, виробництво машин та устаткування, не вказаних в інших позиціях, виробництво електричних машин та апаратури, виробництво автомобілів, причепів і напівпричепів, виробництво залізничного та транспортного обладнання;

— 3й сектор: поштові та телекомунікаційні послуги;

— 4й сектор: фінансове посередництво, страхування та пенсійне фінансування, допоміжна діяльність у сфері фінансового посередництва;

— 5й сектор: оренда машин та обладнання, комп'ютерне та телекомунікаційне обслуговування, дослідження та розробки, інші ділові послуги (за винятком операцій з нерухомістю);

— бй сектор: освіта, охорона здоров'я, соціальна допомога.

Питання для самоперевірки:

1. Які основні ознаки понятійної сутності «сектор»?
2. Які критерії можуть бути використанні щодо виокремлення секторальної структури економіки?
3. Кого можна назвати основоположником теоретичного підґрунтя секторальної економіки?
4. В чому полягають ідеї класичної політичної економії щодо зачатків виокремлення секторальної економіки?
5. Які відмінності теоретичних положень К. Кларка та А. Фішера щодо започаткування теорії секторальної економіки?
6. В чому полягає сутність теорії «структурного перевороту»?
7. Як проявляє себе принцип функціонального поділу секторів економіки?
8. В чому полягає ідея формування секторальної економіки Р. Рейча для постіндустріального суспільства?
9. Як «економіка знань» вплинула на формування секторальної економіки?
10. В чому полягає сутність методології виокремлення секторів економіки, котра була запропонована Організацією економічного співробітництва та розвитку?

Використані джерела:

1. Кривак А.П. Теоретичні принципи секторального структурування національної економіки. Економіка АПК. 2010. № 13. – С. 3-5.
2. Мельник А. Г., Мельний О. І., Флюнт Ю. І. Секторальна структура економіки України. *Економіка та управління національним господарством*. 2016. Вип. 14. С. 203-206.
3. Павлюк А.П., Покришка Д. С., Белінський Я. В. Структурні перетворення в Україні: передумови модернізації економіки. Київ : НІСД, 2012. 104 с.

4. Скірка К.Я. Структурні зміни в економіці України та стратегічні напрями державного регулювання. *Держава та регіони*. 2013. № 4. С. 3–5.
5. Смаглюк А.А. Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-2/doc/2/08.pdf>.
6. Старостіна А., Прушківська Е. Економічний зміст поняття національної економіки та її структури в умовах економічної нестабільності. *Економіст*. 2013. № 6. С. 29-32.
7. Трубнік Т. Методологічні аспекти статистичного аналізу розвитку секторальної структури національної економіки. URL: <http://www.irbis-nbu.gov.ua>.

ЛЕКЦІЯ 2. Види та підходи до структурування економіки

2.1. Структурні види національної економіки

2.2. Формальний та неформальний підходи до структурування економіки

2.3. Поняття інституційної одиниці та групування інституційних одиниць за секторами економіки

Ключові слова: види структурування, відтворювальна структура, галузь, техніко-технологічна структура, соціальна структура, зовнішньоекономічна структура, показники. підходи до структурування економіки, критерії структурування економіки, принципи структурування економіки, інституційна одиниця, інституційний сектор, ознаки інституційної одиниці, критерії групування інституційних одиниць, складові інституційних секторів.

2.1. Структурні види національної економіки

Структура національної економіки – це співвідношення, які виражають взаємозв'язки та взаємозалежності між окремими частинами економіки, окремими її секторами, галузями тощо. Виражені в абсолютних (натуральних і вартісних) та відносних величинах співвідношення (пропорції) між певного типу взаємопов'язаними елементами економіки дають змогу конкретної якісно-кількісної оцінки структури національної економіки, оцінки її ефективності та оптимальності.

Залежно від змісту економічних явищ та процесів, зв'язки між якими відображаються в пропорціях, розрізняють такі *основні види структури*

економіки (рис. 2.1): відтворювальну; галузеву; територіальну (регіональну); соціальну; секторальну; зовнішньоекономічну; техніко-економічну.

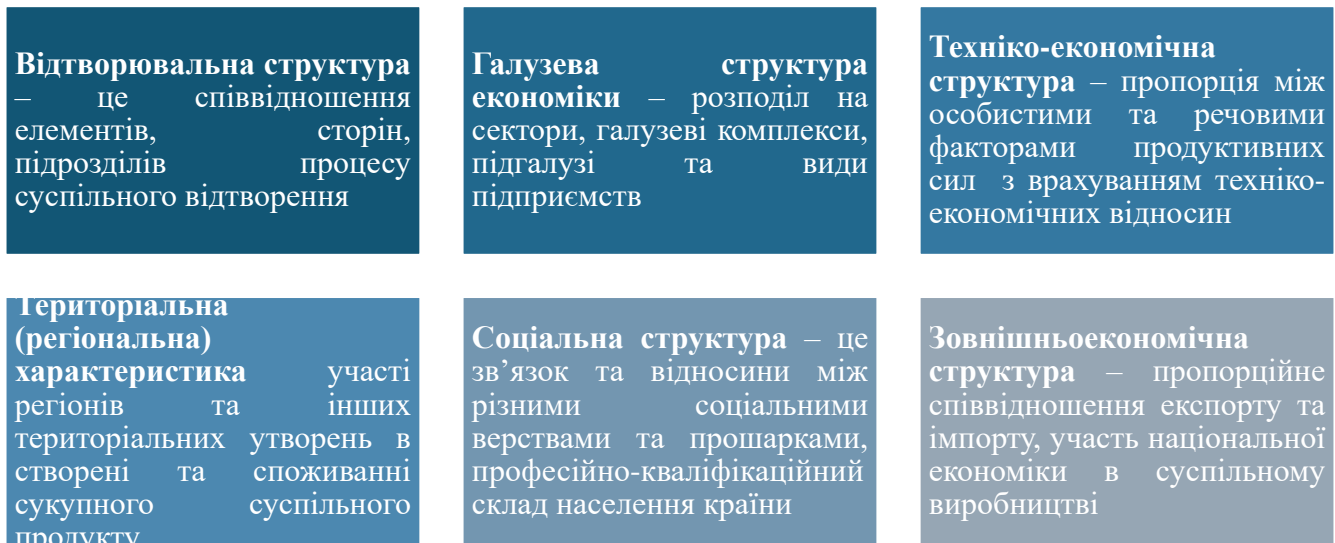

Рис. 2.1. – Види структурування економіки

2.2. Формальний та неформальний підходи до структурування економіки

Виділення секторів економіки чи інших її структурних елементів насамперед диктується переслідуваною метою, а також напрямом досліджень. Розглядаючи підходи до структурування національної економіки ми поділяємо позицію, І. Радіонова, В. Усик [5], відповідно до якої можна виокремити законодавче закріплення меж, порядку віднесення економічних суб'єктів до кожного сектору, тобто відбувається застосування офіційного підходу із виокремленням - інституційних секторів, а з іншого боку відбувається виокремлення секторів без законодавчого закріплення, тобто на засадах неформального підходу із виокремленням макроекономічних секторів.

Теоретико практичним базисом застосування офіційного (інституційного) підходу є наступна теза: *«В узагальненому виді ринкова економіка може бути зображена у вигляді інституційних секторів, взаємодія між якими характеризує*

найважливіші економічні пропорції, пов'язані з виробництвом, розподілом і перерозподілом доходів між виробництвом товарів і послуг, між реальним і фінансовим секторами тощо».

У 2014 році в Україні прийняли нову редакцію Класифікації інституційних секторів економіки (KICE) України, при розробленні якої були використані методологічні принципи міжнародного стандарту Системи національних рахунків 2008 року (СНР 2008). Об'єктом класифікації є інституційні одиниці, які відповідно до міжнародного стандарту СНР 2008 відносяться до певного сектору (підсектору) економіки. Сектор є сукупністю інституційних одиниць, схожих за економічними цілями, поведінкою і функціями. KICE забезпечує:

- облік підприємств і організацій за інституційними секторами (підсекторами) економіки у Реєстрі статистичних одиниць;
- проведення державних статистичних спостережень економічної діяльності підприємств і організацій за інституційними секторами (підсекторами) економіки;
- можливість зіставлення національної статистичної інформації з міжнародною;
- групування суб'єктів економіки за інституційними секторами (підсекторами) з метою здійснення на макрорівні оцінки результатів їхньої діяльності та фінансового стану [6].

Офіційний підхід до структурування секторів економіки може відрізнятися в залежності від країни і специфіки її економічної системи. Проте, загальні принципи офіційного підходу включають:

1. Класифікація за стандартами міжнародних організацій: Багато країн використовують стандарти, рекомендації та класифікації, розроблені міжнародними організаціями, такими як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Організація Об'єднаних Націй (ООН) та Світовий банк. Наприклад, класифікація галузей економіки за системою UN ISIC (Міжнародної стандартної класифікації промисловості всіх економічних діяльностей) є досить поширеною.

2. *Національні стандарти класифікації*: Деякі країни можуть розробляти власні стандарти класифікації галузей економіки, які враховують особливості їхньої економічної структури та специфічні потреби.

3. *Урядові департаменти і агентства*: Офіційне структурування секторів економіки зазвичай проводиться урядовими департаментами чи агентствами, відповідальними за економічний аналіз та статистику. Ці органи займаються класифікацією різних галузей економіки з метою внесення відповідної інформації до статистичних звітів, планування розвитку та прийняття економічних політик.

4. *Узгоджені визначення та термінологія*: Офіційний підхід передбачає узгоджені визначення та термінологію, що використовується при класифікації секторів економіки. Це важливо для уникнення недорозумінь та забезпечення однозначності в аналізі та звітності.

5. *Актуалізація та регулярне оновлення*: Офіційні класифікації секторів економіки періодично оновлюються та актуалізуються відповідно до змін у структурі та динаміці економіки, технологічних змін тощо.

Ці принципи допомагають урядам та міжнародним організаціям ефективно вивчати та аналізувати структуру економіки, розробляти стратегії розвитку та приймати обґрунтовані економічні рішення.

Неформальний підхід використовує різноманітний критеріальний базис. Наприклад, за включенням у ринковий механізм (за ступенем комерціалізації) - ринковий та неринковий сектор, за ступенем приналежності економічних суб'єктів до форми власності - державний та приватний, за діяльністю у межах законодавчого поля – легальний та тіньовий сектори, за ступенем участі у створенні суспільного продукту і національного доходу – сектори матеріального та нематеріального виробництва, за функціональною роллю – реальний та фінансові сектори, за масштабами бізнесу – сектори малого, середнього та великого бізнесу.

2.3. Поняття інституційної одиниці та групування інституційних одиниць за секторами економіки

Відповідно до прийнятого 2014 році Класифікатора інституційних секторів економіки України (KICE) базове поняття інституціонального підходу «інституційна одиниця» визначається наступним чином: «Інституційна одиниця – це економічна одиниця, яка здатна від власного імені володіти активами, приймати зобов'язання, брати участь в економічній діяльності та вступати в операції з іншими одиницями» [4].

Основні ознаки інституційної одиниці подані на рис. 2.2.

Ознаки інституційної одиниць	право на самостійне володіння товарами та активами власним іменем, що дає можливість здійснювати обмін правами власності на ці товари й активи під час взаємодії з іншими одиницями;
	здатність приймати незалежні економічні рішення та виконувати економічну діяльність, за яку вона несе пряму відповідальність перед законом;
	можливість брати на себе фінансові та інші зобов'язання, пов'язані з майбутньою діяльністю, власним іменем, а також укладати договори та контракти;
	наявність повного набору рахунків, включаючи баланс активів і пасивів, або здатність з економічної та юридичної точок зору підготувати такий набір рахунків, а також представити статистичну звітність за необхідності.

Рис. 2.2 – Класифікаційні ознаки інституційних одиниць

Джерело: складено на основі [4]

Інституційні одиниці можна розділити на дві великі групи: фізичні особи або групи фізичних осіб у формі домашніх господарств та юридичні особи, які створені та здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства. Це відбувається

незалежно від того, які особи або суб'єкти можуть володіти або контролювати їхню діяльність.

Домашні господарства (домогосподарства) - це групи осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині. Вони забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство і можуть повністю або частково об'єднувати та витратити кошти. Ці особи можуть мати різні родинні або родинно-побутові зв'язки, або ж можуть бути абсолютно неродичними. Домогосподарство може складатися із однієї особи.

До домашніх господарств також належать особи, які постійно або тривалий час живуть в установах: члени релігійних конфесій (у товариствах, монастирях тощо); пацієнти лікарень; особи, що утримуються в пенітенціарних установах; - особи, що постійно проживають у будинках для престарілих, дитячих будинках тощо.

Основними видами *юридичних осіб* є корпорації (включаючи квазікорпорації), некомерційні організації, органи державного управління.

Корпорації перебувають у власності приватних акціонерів та пайовиків, кожен з яких має обмежену відповідальність, що визначається розміром їхніх інвестицій у акції. Ці компанії, як правило, формуються двома або більше засновниками на підставі спільного рішення або договору. Вони діють на основі об'єднання майна та/або підприємницької діяльності засновників (учасників), спільного управління, а також згідно з корпоративними правами, включаючи створені органи управління. Засновники (учасники) беруть участь у розподілі прибутку та ризиків підприємства.

Квазікорпорації є унітарними підприємствами, які створюються одним засновником (власником) і, в цілому, подібні до корпорацій. Кожна квазікорпорація має повний набір рахунків, що дозволяє здійснювати повний контроль над потоками доходів і капіталу між нею та її власником. До складу квазікорпорацій

входять державні, комунальні та приватні підприємства, підприємства споживчої кооперації, а також іноземні підприємства.

Некомерційні організації – це юридичні особи, що утворені у формі непідприємницьких товариств або організацій, спрямовані на досягнення економічних, соціальних та інших цілей без отримання прибутку з метою подальшого розподілу його серед учасників.

У складі ринкових некомерційних організацій переважно представлені організації, які надають послуги підприємствам. Більшість з цих некомерційних корпорацій формуються за участю асоціацій підприємців, що визначають їхні цілі та інтереси. До цього різновиду належать торговельні палати, сільськогосподарські, виробничі та торговельні асоціації, організації підприємців, науково-дослідні інститути, лабораторії та інші аналогічні організації.

Некомерційні організації, що переважно займаються неринковим виробництвом, можна розділити на дві категорії:

- перебувають під контролем органів державного управління і входять до складу державного сектору економіки;
- які не підпадають під контроль органів державного управління і формують окремий інституційний сектор, відомий як «Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства».

Органи державного управління здійснюють функції законодавчої, виконавчої та судової влади відносно інших інституційних одиниць.

Резидентство кожної інституційної одиниці визначається економічною територією, на якій знаходиться центр її переважаючого економічного інтересу.

Зазвичай, критерієм визначення *нерезидентства* інституційної одиниці є контроль над корпорацією резидента, якщо ця інституційна одиниця-нерезидент утримує більш як 50% акційного капіталу цієї корпорації. Філії корпорацій нерезидентів завжди перебувають під іноземним контролем. Однак контроль може бути і в тому випадку, коли частка інституційної одиниці-нерезидента в

акціонерному капіталі корпорації менше 50%. У такому випадку інституційна одиниця-нерезидент може координувати діяльність корпорації, наприклад, через контроль над радою директорів або іншим керуючим органом, призначенням та звільненням керівництва тощо.

Резидентство фізичних осіб визначається через приналежність до домашнього господарства, до якого вони належать, а не через місце праці. Усі члени одного домашнього господарства мають той же статус резидентства, що й саме домашнє господарство, незалежно від того, чи працюють вони чи проводять певний час за кордоном.

Певна категорія інституційних одиниць може бути охарактеризована як *одиниці спеціального призначення*. Ці одиниці часто не мають найманих працівників, не розпоряджаються нефінансовими активами, та не мають постійного місця розташування, за винятком вивіски або поштової адреси, що підтверджує їхню реєстраційну інформацію. Зазвичай вони завжди пов'язані з іншою корпорацією, часто як її дочірня підприємство. Склад та характеристика одиниць спеціального призначення подана на рис. 2.3.

Одиниці цього типу зазвичай керуються іншою корпорацією, яка може мати з ними певний зв'язок, але це не є обов'язковим. Такі одиниці оплачують послуги, що надаються їм, і в свою чергу вимагають оплату від материнської компанії або інших пов'язаних з нею корпорацій для компенсації їхніх витрат. Це головна функція таких одиниць, хоча часто вони беруть на себе зобов'язання від імені власника та отримують інвестиційний дохід і прибуток від управління активами, що перебувають у їхньому володінні.

Рис. 2.3. – Одиниці спеціального призначення

Джерело : згруповано на основі [3]

Інституційні одиниці класифікуються за типом їхньої економічної діяльності і віднесені до конкретного сектору. У СНР виділено три основні напрямки економічної діяльності: виробництво товарів і послуг; споживання, що задовольняє потреби та бажання людини; нагромадження капіталу у різних формах.

Корпорації зазвичай займаються виробництвом або нагромадженням (іноді обома), але не в кінцевому споживанні. Органи державного управління займаються

виробництвом (іншим, ніж корпорації), нагромадженням, а також забезпечують кінцеве споживання населення та суспільства в цілому. Домашні господарства забезпечують споживання та можуть також займатися виробництвом і нагромадженням.

Економіка країни у цілому складається з різноманітних інституційних одиниць резидентів, які розподіляються у п'ять інституційних секторів відповідно до їх функцій, поведінки та цілей. При цьому кожен інституційну одиницю в загальному розумінні слід віднести тільки до одного з наступних секторів:

1. *Сектор нефінансових корпорацій* включає інституційні одиниці, які зазвичай спеціалізуються на виробництві ринкових товарів і наданні нефінансових послуг.
2. *Сектор фінансових корпорацій* включає інституційні одиниці, які зазвичай надають фінансові послуги, включаючи фінансове посередництво.
3. *Сектор загального державного управління* включає інституційні одиниці, які, крім виконання політичних функцій та регулювання економіки, надають послуги для індивідуального або колективного споживання, переважно на неринкових засадах.
4. *Сектор домашніх господарств* включає інституційні одиниці, що складаються з однієї особи або групи осіб. Головним призначенням сектору є забезпечення робочою силою та здійснення кінцевого споживання. Крім того, в межах цього сектору фізичні особи-підприємці займаються виробництвом ринкових товарів та послуг.
5. *Сектор некомерційних організацій*, що обслуговують домашні господарства, включає одиниці, які, як правило, надають неринкові послуги для домашніх господарств або суспільства в цілому, а їхні ресурси формуються за рахунок добровільних внесків.

Віднесення інституційних одиниць до відповідного сектору економіки визначається трьома чинниками (рис. 2.4.):

S.11 Нефінансові корпорації

S.11001 Державні нефінансові корпорації

S.110011 Державні нефінансові корпорації - ООП

S.110012 Державні нефінансові корпорації - НКО

S.11002 Приватні нефінансові корпорації

S.110021 Приватні нефінансові корпорації - ООП

S.110022 Приватні нефінансові корпорації - НКО

S.11003 Нефінансові корпорації під іноземним контролем

S.110031 Нефінансові корпорації під іноземним контролем - ООП

S.110032 Нефінансові корпорації під іноземним контролем - НКО

S.13 Сектор загального державного управління

S.1311 Центральні органи державного управління

S.1312 Регіональні та місцеві органи державного управління

S.1313 Фонди соціального страхування

S.14 Домашні господарства

S.141 Роботодавці

S.142 Самостійно зайняті працівники

S.143 Наймані працівники

S.144 Одержувачі доходу від власності та трансфертів

S.1441 Одержувачі доходу від власності

S.1442 Одержувачі пенсії

S.1443 Одержувачі інших трансфертів

а) класифікація нефінансових корпорацій в системі загального КІСЕ

б) класифікація сектору загального державного управління та домашніх господарств в системі КІСЕ

2.4. – Приклади групування інституційних одиниць за секторами відповідно до принципів КІСЕ

Джерело: знімок екрану [3, с.16,18]

Поділ на сектори визначається: чи є інституційна одиниця ринковим чи неринковим виробником; чи є одиниця частиною органів державного управління або знаходиться під державним контролем; чи надає одиниця фінансові послуги.

Питання для самоперевірки:

1. В чому полягає сутність поняття «види структури економіки»?
2. Які основні види структурування економіки Ви можете виокремити?
3. В чому полягає сутність ознак інституційних одиниць? В чому полягає сутність формального підходу до структурування економіки?
4. Що являє собою Класифікація інституційних секторів економіки?
5. В чому полягає сутність загальних принципів застосування формального підходу до структурування економіки?
6. Які основні групи інституційних одиниць Ви можете виокремити?
7. Що являють собою квазікорпорації?

8. В чому полягає критерій нерезиденства?
9. Що представляють собою інституційні одиниці спеціального призначення?
10. Як відбувається групування інституційних одиниць за секторами?

Використані джерела:

1. Бодров В.Г., Гусєв В.О., Соколова В.О. Управління структурними зрушеннями та інноваційно-інвестиційними процесами в економіці України : навчальний посібник. Київ : вид-во НАДУ, 2011. 284 с.
2. Дергалюк Б. В. Структурні елементи економіки та їх пропорції. *Підприємництво та інновації*. 2019. Вип. 7. С.52-55. DOI:10.37320/2415-3583/7.8.
3. Законодавство України : інформаційний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index/>
4. Класифікатор інституційних секторів економіки України. URL: https://ukrstat.gov.ua/klasf/st_kls/%D0%9A%D0%86%D0%A1%D0%95_2014.pdf.
5. Радіонова І. Ф., Усик В.І. Макроекономічний аналіз: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2015. 272 с.
6. European System of Accounts. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5925693/KS-02-13-269-EN.PDF/44cd9d01-bc64-40e5-bd40-d17df0c69334>.

ТЕМА 3. СЕКТОРАЛЬНА СТРУКТУРА ЕКОНОМІКИ НА ЗАСАДАХ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО ПРАГМАТИЗМУ

ЛЕКЦІЯ 3. Секторальна структура економіки на засадах політики економічного прагматизму

3.1. Взаємодія політики економічного прагматизму та секторальної структури економіки

3.2. Методика групування секторів економіки на засадах політики економічного прагматизму

3.3. Інвестиційний потенціал розвитку секторів економіки України на засадах політики економічного прагматизму

Ключові поняття: політика економічного прагматизму, високотехнологічність сектора, експортоорієнтованість сектора, сектори «стратегічні лідери», сектори «потенційні лідери», сектори «поточні лідери», проблемні сектори, показник висотехнологічності сектора.

3.1. Взаємодія політики економічного прагматизму та секторальної структури економіки

Суть політики економічного прагматизму полягає в тому, щоб приймати економічні рішення на основі практичного підходу, орієнтованого на досягнення конкретних цілей і результатів, а не ідеологічних або теоретичних засад. Це означає, що влада, приймаючи економічні рішення, керується переважно питаннями ефективності, конкурентоспроможності та прагненням досягнення конкретних практичних результатів, таких як економічний зріст, створення робочих місць, підвищення рівня життя тощо, замість слідування строго певним ідеологічним

принципам чи доктринам. Такий підхід передбачає гнучкість у прийнятті рішень і врахування конкретних обставин і контексту, щоб досягти найкращих економічних результатів для країни.

Інститутом суспільно-економічних досліджень України в 2016 році, із врахуванням 285 параметрів технологічності, а також у співвідношенні із експортним потенціалом, для України був запропонований сценарій розвитку секторів економіки із розподілом на групи розвитку. При цьому політика економічного прагматизму опирається на результати наукових досліджень, що відображені у матриці БКГ. Ця матриця чітко визначає пріоритетні напрями галузевого розвитку та систему заходів державної підтримки, враховуючи традиції виробництва, наявні переваги та потенційну спеціалізацію України у світовій системі виробництва та кооперації. Для розподілу та пріоритезації інвестиційного ресурсу та державної підтримки види економічної діяльності поділяються на чотири групи в залежності від їхнього впливу на економічну модель.

Основними критеріями при цьому є створювана в секторах додана вартість та можливість експорту товарів чи послуг. Поділ секторів відбувається за видами економічної діяльності і включає наступні групи:

1. *«Стратегічні лідери»* - унікальні інноваційні сектори, які генерують значну додану вартість і притягують висококваліфікованих спеціалістів, мають великий потенціал для виходу на ринки та можуть забезпечити стрибок в розвитку України, наблизивши її до високотехнологічних економік світу. Однак ці сектори вимагають значних інвестицій і, з огляду на унікальність деяких з них, є високоризиковими.

2. *«Потенційні лідери»* - сектори з високим рівнем доданої вартості, але з низькою часткою експорту в загальному обсязі експорту країни, все ж мають потенціал для виходу на міжнародні ринки або можуть сприяти імпортозаміщенню на внутрішньому ринку. Кожну галузь та підгалузь в групі "потенційних лідерів" слід аналізувати окремо, оскільки в перспективі вони можуть перетворитися як у

«стратегічні лідери», так і перейти до третьої групи - "проблемних сфер" - які не мають перспектив в діяльності.

3. *«Поточні лідери»* - сектори, які характеризуються відносно низькою доданою вартістю і переважно низьким рівнем технологічності (за винятком харчової промисловості) та сильно залежать від цінових коливань на зовнішніх ринках. Однак вони наразі демонструють конкурентоспроможність на міжнародних ринках (виявлені високі конкурентні переваги).

4. *«Проблемні сфери»* - ці сектори характеризуються, загалом, низькою часткою у структурі експорту України та/або виготовляють продукт з відносно низькою доданою вартістю.

У цій групі можна виділити дві підгрупи:

- 1) сектори, яким притаманні всі або кілька наступних рис: низькі темпи зростання; значна зношеність основних фондів, що загрожує високою аварійністю виробництва; низька додана вартість продукції; значний обсяг субсидіювання та необґрунтоване отримання надприбутків за рахунок природної ренти;
- 2) сектори як виробництво автотранспортних засобів; текстильне виробництво і виробництво меблів. Сьогодні вони також не є конкурентоспроможними на зовнішніх ринках, але, разом з тим, не субсидіюються і не мають природної ренти. Тобто, потенційно ці сектори можуть бути віднесені до другої чи третьої групи (третьої - у випадку нарощування експорту, другої - у разі збільшення національної локалізації складових виробництва та, відповідно, частки валової доданої вартості у випуску).

3.2. Методика групування секторів економіки на засадах політики економічного прагматизму

Для зростання реального ВВП на рівні 6-7% щорічно пропонується використовувати високотехнологічну та експортоорієнтовану модель розвитку.

Залежно від того, яку додану вартість генерує той чи інший сектор, та яке значення має в українському експорті, всі галузі української економіки було поділено на чотири категорії (групи): стратегічні лідери (I квадрант), поточні лідери (IV квадрант), потенційні лідери (II квадрант) і проблемні сфери (III квадрант).

Для групування секторів використовується частка валової доданої вартості у випуску продукції скорегована на коефіцієнти високотехнологічність, субсидування та ренти.

Інноваційна складова визначається на засадах класифікації OECD-Eurostat15. Відповідно до якої розрізняють наступні групи за рівнем технологічності:

- *високі технології*: виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів, виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, включає окремі види виробництва повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування та виробництва медичних і стоматологічних інструментів і матеріалів;
- *технології середньо-високого рівня*: виробництво хімічних речовин і хімічної продукції, виробництво електричного устаткування, виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань, виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів, виробництво інших транспортних засобів;
- *технології середньо-низького рівня*: виробництво коксу та коксопродуктів; виробництво продуктів нафтопереробки, виробництво гумових і пластмасових виробів; виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції, металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів;
- *технології низького рівня*: виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів, текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів, виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування, виробництво меблів; іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування.

Відповідно до прогнозних розрахунків, котрі здійснював Інститут суспільно-економічних досліджень з горизонтом до 2025 року за стратегічним сценарієм

розвитку країни структура секторів економіки за критерієм високотехнологічності відповідно частки доданої вартості мала бути представлена наступним співвідношенням (рис. 3.1).

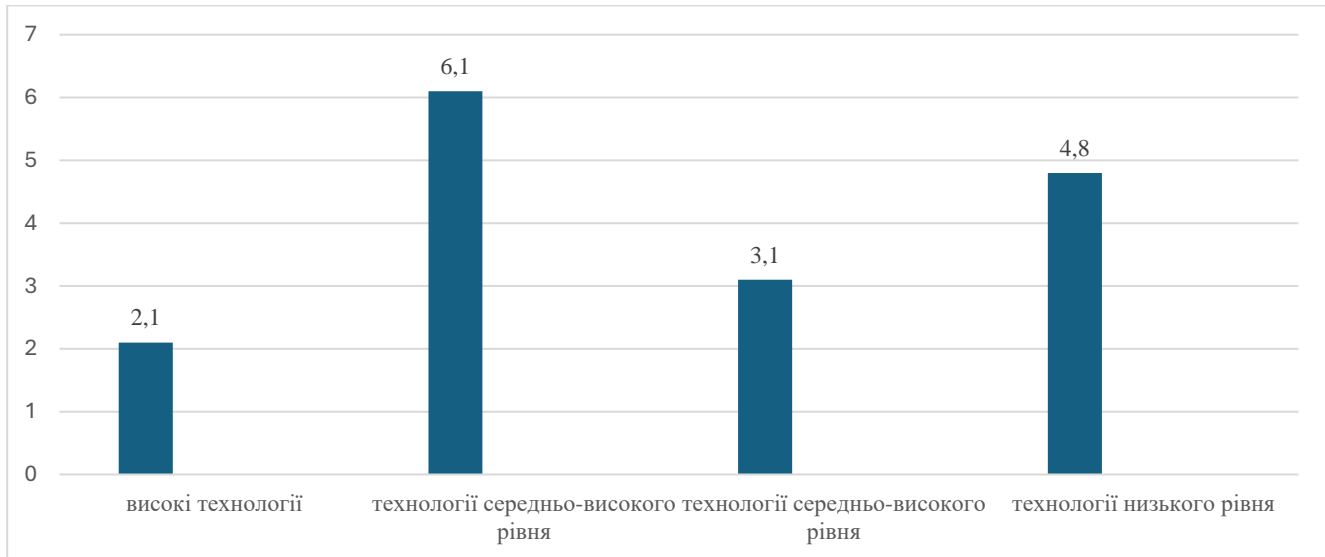

Рис. 3.1 – Прогнозне значення структури валової доданої вартості за видами економічної діяльності відповідно рівню технологічності на засадах стратегічного сценарію розвитку секторів економіки України у 2025 р.

Джерело: подано на основі даних [3]

Для групування секторів відбувається надання пріоритету тим секторам, що мають високу інноваційну складову. Показники частки ВДВ було помножено на 4 для тих секторів, що за класифікацією OECD-Eurostat визначаються як високотехнологічні, на 3 — для тих, що мають середньо-високий вміст технологій, на 2 — середньо-низький вміст технологій і всі інші — на 1.

Для вилучення із пріоритетних тих секторів, що отримують субсидії і мають природну ренту, тобто, отримують надприбутки за рахунок виснаження природних ресурсів України, їх частки ВДВ перемножено на коефіцієнти субсидіювання та ренти, що мають показники нижче одиниці, або на 1, у разі відсутності субсидій чи ренти.

$$HTI_i = \frac{VA_i}{X_i} \times ht_i \times s_i \times r_i \quad (3.1)$$

де: HTI_i – показник високотехнологічності сектора;

$\frac{VA_i}{X_i}$ – валова додана вартість у випуску сектора i ;

ht_i – коефіцієнт високотехнологічності;

s_i – коефіцієнт субсидування;

r_i – коефіцієнт по ренті.

Приклад розподілу коефіцієнтів технологічності із врахуванням ВДВ подано у табл. 3.1.

Таблиця 3.1 – Розподіл коефіцієнту високотехнологічності

<i>Вид економічної діяльності за КВЕД-2010</i>	<i>Частка ВДВ у структурі випуску, %</i>	<i>Коефіцієнт високо-технологічності</i>
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	9,5	4
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	10,4	4
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	8,5	3
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	6,8	3
Виробництво електричного устаткування	18,1	3
Виробництво інших транспортних засобів	39,1	3
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	22,2	3
Виробництво коксу та коксопродуктів	6,8	2
Виробництво гумових і пластмасових виробів	13,3	2
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	14,5	2
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	16,3	2
Виробництво продуктів нафтопереробки	3,8	2
Металургійне виробництво	7,8	2
Будівництво	21,3	2

Джерело: використано дані [3, с.74]

Для виключення з переліку пріоритетних секторів тих, які отримують субсидії та користуються природною рентою, тобто здобувають додатковий прибуток через експлуатацію природних ресурсів України, їх було помножено на

коефіцієнти субсидіювання та ренти, які мають значення менше одиниці або 1 у випадку відсутності субсидій чи ренти.

Коефіцієнт субсидування розраховується за наступною формулою:

$$S_i = 1 - \frac{sb_i}{SB} \quad (3.2)$$

де: S_i – коефіцієнт субсидування;

sb_i – субсидії отримані сектором i ;

SB – загальний обсяг субсидій.

Коефіцієнт по ренті складає 0,5 в секторах, що мають природну ренту, та 1 у всіх інших

Для прикладу групування по матриці відбувається за наступними параметрами поданими в табл. 5.2.

Відповідно до методики матриці БКГ на осі ординат враховується експортний потенціал видів економічної діяльності. За наданими рекомендаціями щодо розвитку та виокремлення секторів економіки України їх групування має виглядати наступним чином (рис. 3.2).

Таблиця 3.2 – Приклад розподілу видів економічної діяльності за секторами матриці на основі виокремлених критеріїв

<i>КВЕД</i>	<i>Частка ВДВ у структурі випуску</i>	<i>Коефіцієнт високо-технологічності</i>	<i>Коефіцієнт субсидування</i>	<i>Коефіцієнт по ренті</i>	<i>% експорту до загального обсягу експорту</i>	<i>Сектор</i>
Виробництво гумових і пластмасових виробів	13,3	2	1	1	0,82	Проблемні
Виробництво хімічних речовин хімічної продукції	6,8	3	1	1	20,44	Поточні лідери

<i>Продовження табл. 3.2</i>						
Будівництво	21,3	2	0,99	1	42,08	Потенційні лідери
Виробництво електричного устаткування	18,1	3	1	1	2,35	Стратегічні лідери

Джерело: використано дані [3, с.79]

Відповідно до логіки розрахунків наведених у табл. 3.2 відбувається групування видів економічної діяльності на сектори економіки за методикою матриці БКГ на засадах політики економічного прагматизму, що подано на рис. 3.2.

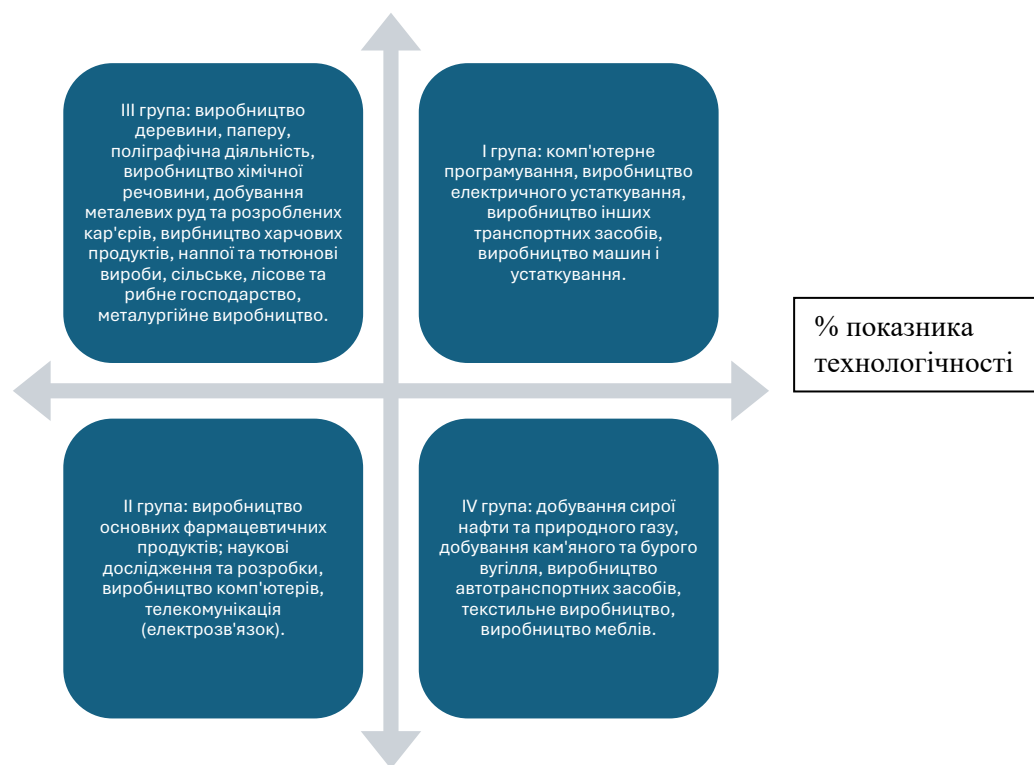

Рис. 3.2 – Групування секторів за видами економічної діяльності із врахуванням високотехнологічності та експортного потенціалу

Джерело: на основі [3]

На осі абсцис сектори української економіки розташовані відповідно до частки валової доданої вартості у випуску, скоригованої на 3 коефіцієнти:

високотехнологічності, субсидіювання та ренти. На вертикальній вісі сектори української економіки розміщені відповідно до їхнього відсотка у загальному обсязі експорту (без коригувань).

Для України Інститутом суспільно-економічних досліджень було запропоновано наступне групування за секторами:

- перша група — «стратегічні лідери» — комп'ютерне програмування, консультування та надання інформаційних послуг; виробництво транспортних засобів (зокрема, поїздів і локомотивів, літаків і космічних суден, суден і човнів, а також деталей для цих транспортних засобів); виробництво електричного устаткування;
- друга група — «потенційні лідери» — виробництво основних фармацевтичних продуктів, виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції;
- третя група — «поточні лідери» — сільське, лісове та рибне господарство; виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів; металургійне виробництво; добування металевих руд;
- четверта група секторів — «проблемні сфери» — видобуток кам'яного і бурого вугілля; видобуток сирої нафти та газу; теплоенергетика; виробництво автотранспортних засобів; текстильне виробництво та виробництво меблів.

На ринку інформаційних технологій спостерігається найвищий рівень глобалізації. Згідно з даними ДП «Укрпромзовнішекспертиза», щорічний обсяг світового виробництва цього сектору становить 3,770 мільярда доларів США, при цьому обсяг експорту складає 3,000 мільярда доларів США або 79% від загального виробництва. Україна має потенціал розвитку цього сектору економіки з огляду на наявність кваліфікованих кадрів та системи освіти.

У структурі імпорту хімічної продукції з Європейського Союзу, одного з основних торгових партнерів України, фармацевтична продукція становить 35,3%, не враховуючи внутрішніх поставок в межах ЄС. У той же час, виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції у структурі імпорту машин та

транспортного устаткування ЄС складає незначну частину — 14,9%, без врахування внутрішніх поставок в межах ЄС. Це пояснюється тим, що країни ЄС більше спрямовані на внутрішню торгівлю в цій галузі. Торгівля цими видами продукції всередині ЄС перевищує імпорту із інших країн на 30%. Проте загалом можна сказати, що в обох секторах існує високий попит на зовнішніх ринках.

Одним з перспективних напрямів для розвитку в Україні є транспортна сфера. Подальше розбудовування транспортної інфраструктури, машинобудівництва та надання транспортних послуг може сприяти комплексному розвитку України як транзитної країни. Для розвитку транспортних послуг необхідно, щоб держава забезпечила належну мережу залізничних та автомобільних доріг загальнодержавного і місцевого значення, а також аеропортів і портів, разом з виробництвом транспортних засобів. Одним з перспективних напрямів є будівництво внутрішніх автомобільних та залізничних магістралей і їх зв'язок з транспортною мережею ЄС.

Продукція сільського, лісового та рибного господарств відіграє значну роль у структурі експорту української економіки. Зокрема, зернові культури складають 12% від загального обсягу українського експорту, жири та олії тваринного або рослинного походження — 7%, насіння і плоди олійних рослин — 3%, деревина і вироби з деревини — 2%. Порівнявши український експорт цих товарів із світовим, можна зауважити, що Україна на сьогодні має виявлені конкурентні переваги у виробництві та експорті цих продуктів. Також варто зазначити, що індекс виявлених конкурентних переваг для харчових продуктів в Україні відносно високий.

Частка секторів четвертої групи має зменшуватись з часом. Тому роль держави вирішенні проблем їх розвитку полягає в «соціальному інвестуванні». Це означає, що держава має забезпечити безболісне закриття підприємств та перекваліфікацію працівників з метою їхнього працевлаштування в більш прибуткових сферах діяльності.

3.3. Інвестиційний потенціал розвитку секторів економіки України на засадах політики економічного прагматизму

Інвестиційний потенціал розвитку секторів відповідно логіки економічного прагматизму формується із наступних джерел: кошти державних бюджетів, кошти місцевих бюджетів, власні кошти підприємств та організацій, кредити банків та інші позики, кошти іноземних інвесторів, кошти населення на житлове будівництво тощо.

Відповідно до логіки структурування секторів наведеної вище експертами Інституту суспільно-економічних досліджень проводились розрахунки щодо спрямування коштів на розвиток секторів за різних джерел подані на рис. 3.3.

Рис. 3.3 – Розрахунок розподілу коштів щодо розвитку секторів здійснений Інститутом соціально-економічного розвитку [3]

Для реалізації політики економічного прагматизму участь держави у розвитку секторів має відповідати наступній логіці: фінансування проблемних секторів до 25%, поточних лідерів до 50%, потенційних до 75% і стратегічних до 100%. Для забезпечення відповідних темпів розвитку економіки та випуску продукції за обраними групами розраховано також частки капітальних інвестицій (по групах). Ці частки корелюють із частками випуску продукції, які розраховані на

основі моделі міжгалузевого балансу. При цьому, прогнозні частки загального обсягу бюджетних коштів, направлених на капітальні інвестиції у кожен сектор, наступні: на сектор стратегічних лідерів — 40%, потенційних лідерів — 35%, поточних лідерів — 15% і проблемних сфер — 10%.

Для досягнення моделі активної економіки, пропонується відновити багатопланову участь держави в інвестиційному процесі як ініціатора, інвестора, гаранта, органу регулювання і контролю. Це передбачає скоригування інституційного механізму державного регулювання інвестиційної діяльності, зокрема:

- впровадження нової системи планування, використання і оцінки державної підтримки інвестиційної діяльності;
- запровадження ефективних інструментів розвитку, таких як індустриальні парки, вільні економічні зони, технопарки тощо, застосовуваних європейськими та азійськими країнами;
- створення Української корпорації розвитку, яка буде включати в себе спеціалізовані установи, спрямовані на розвиток високотехнологічних виробництв.

Склад Української корпорації розвитку повинен включати такі компоненти:

1. Центр економічних та технологічних передбачень.
2. Державна керуюча холдингова компанія.
3. Державний банк відбудови та розвитку.
4. Національний інноваційний венчурний фонд.
5. Експортно-кредитне агентство.
6. Національний фонд підтримки малого підприємництва.
7. Державна лізингова компанія.
8. Державна іпотечна установа.
9. Недержавний пенсійний фонд.

Питання для самоперевірки:

1. В чому полягає сутність політики економічного прагматизму?
2. Які основні напрями рекомендується актуалізувати для розвитку секторів економіки України у межах політики економічного прагматизму?
3. Які функціональні секторів «потенційні лідери» відповідно до групування Інституту соціально-економічних досліджень?
4. В чому полягає специфіка секторів, котрих відносять до «стратегічних лідерів»?
5. Які критерії використовують для віднесення секторів економіки до «проблемних»?
6. Які методичні аспекти матриці БКГ використані для групування секторів економіки щодо перспективності їх розвитку?
7. Як розрізняють види економічної діяльності за рівнем технологічності?
8. В чому полягає сутність методики розрахунку показника високотехнологічності сектора?
9. Яким чином рівень експорту за відповідним видом економічної діяльності впливає на перспективність розвитку сектору?
10. Які принципи реалізації інвестиційного потенціалу розвитку секторів у межах політики економічного прагматизму?

Використані джерела:

1. Маркетингові дослідження ДП «Укрпромзовнішекспертиза». URL: <https://www.expert.kiev.ua/marketing-researche/our-works-2/>
2. Офіційний сайт Європейського союзу: URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/metadata/classifications>.
3. Політика економічно прагматизму : аналітичне дослідження. Київ: Інститут суспільно-економічних досліджень, 2016. 118 с.
4. The World Bank : база даних. URL: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>.

ТЕМА 4: МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ СТРУКТУРНИМИ ЗРУШЕННЯМИ СЕКТОРАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ЛЕКЦІЯ 4: Механізм структурних зрушень секторальної економіки

4.1. Поняття, структура, причини структурних зрушень секторальної економіки

4.2. Класифікація структурних зрушень економіки

4.3. Види структурних зрушень економіки

4.4. Управління структурними зрушеннями секторальної економіки

Ключові поняття: структурні зрушення, механізм структурних зрушень, причини структурних зрушень, види структурних зрушень.

4.1. Поняття, структура, причини структурних зрушень секторальної економіки

Якщо погляди науковців відносно визначення поняття структури економіки суттєво не відрізняються, то структурні зрушення (як і зміни) є найменш дослідженою галуззю суспільних наук.

Стосовно поняття «структурне зрушення» в економічній літературі є різні погляди. Одні автори розглядають його в контексті з іншими явищами і процесами, інші ототожнюють його з поняттям структурних змін, деякі зводять його лише до окремих аспектів структурних зрушень в економіці. Л.А. Беркович визначає структурні зрушення як «*зміну пропорцій економічної системи, що відбуваються під впливом всіх структуроутворюючих факторів*».

З іншого погляду не будь-яку зміну структури можна розглядати як структурне зрушення. Виходячи із тлумачення терміну «зрушення» (помітна,

значна зміна в стані або розвитку будь-чого), можна його охарактеризувати через зміну якості структурно-функціональних зв'язків між елементами системи.

Виходячи з теорії економічної динаміки та незворотності порушень рівнів економічної рівноваги, можна стверджувати, що існує об'єктивний економічний закон неминучості структурних зрушень, який тісно пов'язаний із законом неухильного зростання суспільних потреб і виражає взаємозв'язки між змінами в структурі постійно зростаючих потреб і змінами в структурі відтворення.

Дослідження структурних зрушень в економіці багатогранні, їх можна аналізувати у вузькому і широкому розумінні цієї проблеми.

У вузькому розумінні структурні зрушення трактуються тільки в зв'язку із зрушеннями в продуктово-галузевій структурі. В широкому розумінні ця проблема включає також аналіз структурних зрушень у виробництві та споживанні ресурсів:

- інвестицій та основного капіталу (відтворювальна, галузева і технологічна структури);
- трудових ресурсів;
- матеріально-енергетичних ресурсів.

Чим більш тісно ув'язані структурні зрушення в найважливіших компонентах суспільного відтворення, тим надійніші темпи зростання виробництва та ефективності економіки.

Говорячи про інтенсивність структурних зрушень, треба розрізнити їх характер залежно від темпів економічного зростання. Високі темпи економічного зростання супроводжуються інтенсивними структурними зрушеннями по всій сукупності економічних компонентів. При цьому створюється, як правило, універсальна структура господарства, ресурси капіталу і праці залучаються у всі сфери суспільного виробництва. Це переважно *екстенсивний шлях розвитку*.

При помірних темпах економічного зростання і відносно стабільній макроструктурі економіки наголос переноситься на структурні зрушення на

мікрорівні, в середину окремих галузей і секторів економіки, що можливо зробити лише при відсутності будь-якого суттєвого часового розриву між появою та впровадженням інновацій. У цих умовах структурні зрушення виступають головними компенсуючими чинниками падіння темпів економічного зростання, вони носять *інтенсивний характер* і відбуваються лише в пріоритетних галузях і виробництвах, які є головною опорою інтенсивного типу відтворювального процесу. При цьому ресурси виробництва через механізм ринку концентруються на вирішенні структурних задач, які в найбільшій мірі визначають шлях зростання економіки.

Причини, через які відбуваються структурні зрушення в економіці, можна умовно розділити на внутрішні та зовнішні. Причому розгляд тієї чи іншої причини слід здійснювати з урахуванням взаємодії системи і зовнішнього середовища та виникаючих при цьому протиріч.

Із сутності структурних зрушень в економіці випливає, що їх основною причиною є розвиток системи суспільних потреб.

Диференційованість економічних інтересів та нерівномірність зростання суспільних потреб чинять вплив на структуру виробництва, розподілу, обміну та споживання. Суспільні потреби непостійні, темпи та напрями їх змін неоднакові. Економічні інтереси та суспільні потреби, тобто розвиток системи суспільних потреб, зумовлюють структурні зрушення, але не можуть розглядатися як достатня умова їх виникнення. Обсяги та якість суспільних потреб чітко обмежені можливостями виробництва. Зміни в структурі потреб, опосередковуючи появу одних, згасання та зникнення інших, викликають необхідність зрушень у структурі споживання і відповідно виробництва.

Ще однією умовою виникнення структурних зрушень є наявні ресурси та можливості їх використання. Обмеженість їх обсягів і труднощі в їх репродукуванні також призводять до здійснення структурних зрушень.

Другою стороною структурних зрушень в економіці є розвиток структури

виробництва, в якому ключову роль відіграє науково-технічний прогрес, тобто саме НТП, який супроводжується перетворенням матеріально-технічної бази виробництва, впровадженням нової техніки та технологій, призводить до структурної перебудови економіки. Він не може здійснюватися без значних змін у суспільному виробництві, тому структурні зрушення в економіці зумовлюють систему пропорцій між потребами і виробництвом. Вплив НТП на галузеві структурні зрушення відбувається у вигляді перерозподілу виробничих ресурсів, а разом з тим і суспільно-необхідних витрат праці між галузями і сферами діяльності.

Слід відмітити, що зрушення в технологічній структурі виробництва є первинною сферою матеріалізації наукових знань. Вони характеризуються змінами якісних параметрів і структури виробничих ресурсів, високими темпами розвитку сучасних інформаційних технологій.

Структурні зрушення в технології та техніці викликають також зрушення в структурі організації і управління виробництвом. До причин структурних зрушень в економіці відноситься також розподіл і спеціалізація праці. Як одна із форм прояву процесу суспільного розподілу праці, структурні зрушення в економіці взаємопов'язані з продуктивними силами та з системою виробничих відносин, а саме: перші складають матеріальну базу структурних зрушень, а другі визначають їх соціальну спрямованість, або форму.

Однією з причин економічних структурних зрушень є відношення власності на засоби виробництва, яка є виразником існуючої структури економіки в контексті структури виробництва, розподілу, обміну і споживання суспільного продукту. Тому зрушення в структурі власності є різновидом структурних зрушень в економіці. У відомому розумінні розвиток структури економіки — це рух від одних форм власності до інших.

До *внутрішніх причин* структурних зрушень в економіці належать також різного роду циклічні процеси в економіці. *«Динаміка потоків, приливів і відливів базисних інновацій визначають зміни в структурі економіки»*, — стверджує

Г. Менш. Різні види циклів по різному впливають на темпи і природу економічних зрушень. «Довгі хвилі Кондратьєва» як економічні цикли теж зв'язані із структурними зрушеннями в економіці. Саме нижня і верхня точки «довгої хвилі Кондратьєва» визначаються через структурні зрушення в економіці.

Нарешті, до не менш значних внутрішніх причин структурних зрушень слід віднести державну економічну політику, яка втілюється в господарчому законодавстві. Врахування об'єктивних економічних законів при здійсненні державної політики прискорює прогресивні структурні зрушення в економіці.

Очевидно, єдиною причиною структурних зрушень в економіці зовнішнього характеру, вплив якої посилюється по мірі розвитку засобів зв'язку і комунікацій, зовнішньої торгівлі, збільшення відкритості економіки, посилення інтернаціоналізації та глобалізації господарської діяльності, є зміни в експортно-імпортній структурі, в структурі платіжного балансу і зовнішньоторгівельного балансу.

Спрямованість впливу структурних зрушень на трансформацію економічних процесів впливає з їх *функцій*, які можуть бути визначені на основі викладеної вище їх сутності:

- реалізація об'єктивного закону зростання потреб суспільства;
- розподіл і перерозподіл ресурсів між сферами економіки;
- узгодження структури споживання та виробництва;
- формування основних натуральних і вартісних пропорцій відтворювального процесу;
- впровадження в економіку досягнень науково-технічного прогресу, заміна старих технологій і галузей новими;
- визначення, в силу наявності ознак процесу і результату, напрямів економічного зростання і шляхів удосконалення всієї системи економічних відносин.

Характеристика структурних зрушень в економіці буде неповною, якщо не розглянути протиріччя, які лежать в їх основі, оскільки питання про протиріччя між

елементами, як джерело розвитку структури, є одним з основних питань дослідження динаміки соціально-економічних структур.

Незначні структурні зміни одних елементів системи урівноважуються їх протилежностями і, таким чином, здійснюється еволюційний процес розвитку економічної системи. На певному етапі розвитку настає такий момент, коли зрушення вже не можуть бути компенсовані їх протилежностями через те, що вони стримуються рамками самої структури. Тоді виникає структурна криза, відбувається зрушення, тобто *порушення рівноваги другого порядку*, змінюється структура системи і настає період нової рівноваги.

Першим *протиріччям структурних зрушень* в економіці є протиріччя між нерівномірною динамікою розвитку окремих елементів у структурі економіки, тобто різниця в швидкості зміни відносних кількісних характеристик структурних елементів, різниця в часі виникнення (часові лаги), різниця в направленості динамічних процесів, у результаті чого відбувається якісне перетворення взаємозв'язків між структурними елементами та змінюються основні пропорції системи.

Протиріччя між динамікою окремих елементів у структурі потреб, що виражають певні економічні інтереси господарюючих суб'єктів, є другим структурним зрушенням в економіці. Воно проявляється в формі протиріччя між динамікою матеріальних і нематеріальних потреб.

Із розглянутих двох протирічч виникають похідні протиріччя структурних зрушень в економіці, як-то: протиріччя між зрушеннями в натурально-матеріальній і вартісній структурах економіки, між внутрішніми та зовнішніми структурними зрушеннями, між взаємодіючими різноспрямованими зрушеннями.

Формами протиріччя між зрушеннями натурально-матеріальної та вартісної структур є протиріччя між реальним капіталом і капіталом, втіленим у фінансових активах і цінних паперах, а також протиріччя між зрушеннями реального та віртуального сектора економіки, яке пов'язане з утворенням стійкої заборгованості,

негрошовими формами розрахунків, що супроводжуються безліччю форм та інструментів платежів і відповідно цін, що при цьому використовуються.

Протиріччя між внутрішніми та зовнішніми структурними зрушеннями охоплює всі ієрархічні рівні економіки. При цьому протиріччя зрушень у структурах нижчих рівнів ієрархії є внутрішніми протиріччями для зрушень у структурах більш високих рівнів. Різновидом цього протиріччя є протиріччя між зрушеннями в структурі світової та національної економік.

Нарешті, протиріччя між взаємодіючими різноспрямованими зрушеннями виникає через те, що структурні зрушення існують тільки тоді, коли йдеться про оцінювання частки чи пропорції між двома або кількома економічними елементами. В замкнутій економічній системі збільшення частки одного елемента не може відбуватися без зменшення частки іншого або інших елементів.

Звичайно, це протиріччя не можна розглядати так просто. В дійсності взаємодія різноспрямованих зрушень є більш складною через те, що структура економіки налічує велику кількість елементів; динаміка інтересів економічних об'єктів не завжди протилежно спрямована, що знаходить відповідне відображення в зміні структури суспільних потреб і виробничих ресурсів. Окрім того, економіка не є повністю замкненою системою, а тому частки її структурних елементів можуть змінюватися і за рахунок зовнішніх чинників.

Враховуючи, що будь-яке структурне зрушення являє собою економічне явище, можна стверджувати, що впродовж свого життєвого періоду воно проходить *кілька етапів (стадій)*, а його розвиток згідно з теорією оновлення виробництва Р. Фостера графічно може бути зображеним у вигляді S-подібної кривої. Такі криві застосовуються для аналізу технологічних границь можливостей розвитку економіки за рахунок впровадження різноманітних заходів, що стосуються використання інновацій, і в цьому розумінні вони підійдуть для аналізу етапів розвитку структурних зрушень в економіці.

Згідно з даною теорією життєвий період структурного зрушення в економіці

проходить у своєму розвитку три етапи:

I — етап зародження, коли основні кількісні характеристики структурного зрушення поступово збільшуються;

II — етап зростання, коли кількісні характеристики структурного зрушення, досягаючи максимальних значень, стабілізуються;

III — етап затухання, коли кількісні характеристики структурного зрушення поступово зменшуються (рис.4.1).

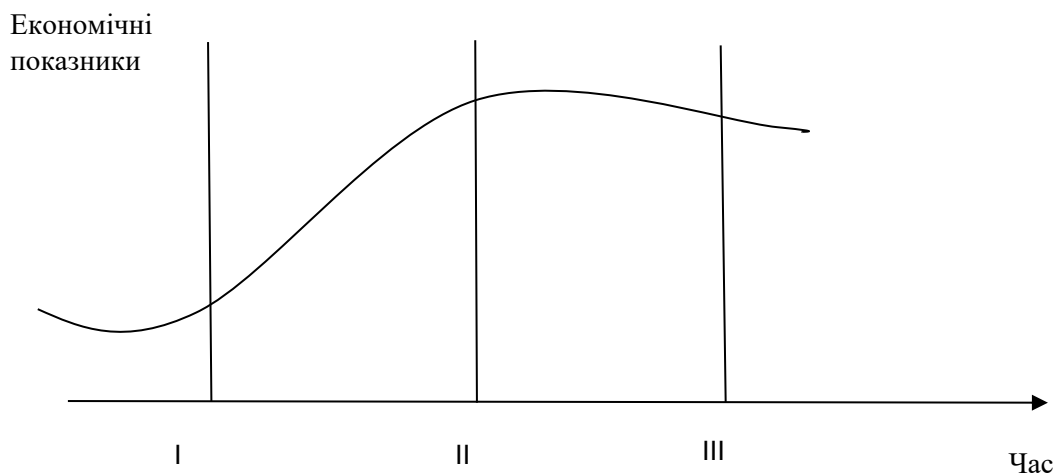

Рис.4.1 – Життєвий період структурних зрушень в економіці

Упродовж життєвого періоду структурного зрушення в економіці змінюються не тільки його кількісні характеристики, але і якісні. Так, структурне зрушення, викликане на першому етапі деякими інноваціями, може перетворитися на етапі затухання в його гальма, тобто таке зрушення на етапі зародження буде прогресивним, на етапі зростання — традиційним, а на етапі затухання — регресивним. Відповідно, структурне зрушення, протилежне наряду даної інновації, буде характеризуватися як регресивне на першому етапі і як прогресивне на третьому етапі.

В процесі розвитку структурного зрушення в економіці змінюються також

показники його ефективності, які будуть розглянуті нами в подальшому, а також його вплив на ефективність структури економіки в цілому.

Неважко побачити, що розвиток структурного зрушення в економіці у вигляді S-подібної кривої пояснюється різними проявами першого протиріччя структурних зрушень. Дійсно, на першому етапі зміни у структурі потреб вимагають відповідних змін у структурі розміщення виробничих ресурсів, але приплив інвестицій ще відносно малий, а значить кількісні характеристики зростають незначними темпами. На другому етапі відбувається вирівнювання відповідності між змінами в структурі потреб і виробничих ресурсів, виробництва і споживання. При цьому темпи зростання кількісних показників структурного зрушення досягають максимального рівня і стабілізуються. На третьому етапі починає проявлятися невідповідність структури розміщення виробничих ресурсів змінній структурі потреб, що пояснює поступове зниження інвестицій і, відповідно, кількісних показників структурного зрушення в економіці.

Таким чином, синтезуючи викладені в даному параграфі сутність, чинники, причини, функції, протиріччя та етапи розвитку структурних зрушень, можна підсумувати, що процеси структурних зрушень пронизують всю суспільно-економічну систему, тісно взаємодіють з продуктивними силами та системою виробничих відносин. Тому структурні зрушення є концентрованим відбиттям результатів взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин, а також зміни останніх у результаті такої взаємодії.

4. 2. Класифікація структурних зрушень економіки

З метою подальшого дослідження структурних зрушень в економіці проведено їх класифікацію, яка не тільки показує їх різноманіття, а й дозволяє охарактеризувати одне й те саме структурне зрушення з різних боків рядоположення в просторі, протяжності в часі, охопленні господарських елементів

та прояву дії самих зрушень.

Підхід до такої класифікації повинен враховувати той факт, що структурні зрушення в економіці можуть бути виділені із сукупності інших економічних явищ і процесів тільки при наявності певної сукупності ознак, що стосуються форми, змісту та основних властивостей економічного явища. Тому до ознак класифікації повинні бути віднесені не тільки види структури економіки, а й такі, що відображують динаміку економіки, її територіально-адміністративний аспект ступінь охоплення суб'єктів економічної діяльності, самі види економічної діяльності тощо (табл.4.1).

Таблиця 4.1 - Класифікація структурних зрушень в економіці

<i>Ознака класифікації зрушення</i>	<i>Проявлення (дія) ознаки зрушення</i>
історична	на етапі розвитку
територіальна	у країні, у регіоні, в адміністративно- територіальному утворенні
охоплення господарських елементів	макрозрушення, мезозрушення, нанозрушення
відношення до економічної системи	внутрішні, зовнішні
швидкість, глибина і масштабність	еволюційні, революційні
відношення до стадії процесу відтворення	у виробництві, у розподіленні, в обміні, у споживанні
вид структури економіки	відтворювальна, за видами економічної діяльності, технологічна, просторова, зовнішньо- економічна, інституційна, секторальна

Згідно з історичною ознакою кожному етапу суспільного розвитку притаманні специфічні структурні зрушення в економіці (наприклад, структурні зрушення на етапі становлення та розвитку капіталістичних економічних відносин, на етапі переходу від планово-адміністративної до ринкової системи господарювання тощо).

Структурні зрушення аналогічно структурі економіки характеризуються територіальним аспектом. Територіальний розріз зрушень заснований на територіальному розподілі праці, розміщенні галузей, сфер і секторів суспільного

виробництва по території країни.

За ступенем охоплення господарських елементів розрізняються макрозрушення, мезозрушення та нанозрушення, які були охарактеризовані нами раніше. Досліджуючи макрозрушення, треба мати на увазі, що вони включають у себе структурні зрушення на всіх рівнях господарювання (галузі, регіони, домашні господарства та індивідууми). Більш того, саме з нанорівня починається зародження структурного зрушення в економіці в формі зміни індивідуального попиту, потреб, заощаджень, структури споживання тощо, тобто саме на цьому рівні виникають потреби, задоволення яких втілюється у решті решт у структурних зрушеннях на вищих рівнях. Таким чином, локальні структурні зрушення породжують глобальні, які призводять до змін основних економічних пропорцій і показників функціонування економіки. В свою чергу, макроструктурні зрушення залучають нижчі рівні до структурних зрушень. Але глобальне структурне зрушення не можна зводити до простої сукупності всіх локальних зрушень. Загальною закономірністю є те, що воно більше суми своїх складових і характеризується новою інтегральною якістю.

Враховуючи те, що в сучасних умовах інтернаціоналізації і глобалізації економічного розвитку все більшого значення набуває взаємозв'язок, взаємодія і взаємопроникнення національних економік, транснаціональних корпорацій і міжнародної власності, треба розрізняти по відношенню до певної економічної системи внутрішні і зовнішні структурні зрушення.

За швидкістю, глибиною та масштабністю структурні зрушення в економіці розділяються на еволюційні та революційні. Із теорії економічної динаміки М. Кондратьєва випливає, що процес структурних зрушень має двоїстий характер. З одного боку, це - неперервний процес через те, що виробничий процес є таким, а з другого — для них характерні порушення поступовості. Саме порушення рівноваги другого порядку призводять до радикальних змін у суспільному виробництві, а третього порядку — до його революційного оновлення.

Узагальнюючим результатом всієї системи структурних зрушень є зміна макроекономічних відтворювальних пропорцій. Тому зрушення в структурі відтворення на всіх його стадіях (виробництво, розподіл, обмін, споживання) в даній класифікації виділяються в самостійну групу. Як відомо, до макроекономічних пропорцій відносяться відтворювальна структура сукупного суспільного продукту, співвідношення фондів відшкодування, споживання і нагромадження, витрат живої та минулої праці, двох підрозділів суспільного виробництва. Крім того, відтворювальна структура характеризується певним співвідношенням виробничих ресурсів і продукції, яка випускається. Такі показники ефективності виробництва, як продуктивність праці, фондівіддача, ресурсоемність продукції являють собою по суті структурні показники. Питомі витрати виробничих ресурсів на макрорівні відображують ефективність усієї системи виробничих відносин.

Таким чином, відтворювальні структурні зрушення на макрорівні не тільки вбирають у себе всю систему структурних зрушень в економіці, але і визначають основні тенденції розвитку економіки. Будь-який структурний процес тісно зв'язаний із змінами в структурі виробництва, розподілу, обміну або споживання. Так, структурні зрушення у виробничій сфері можна аналізувати з технологічної, галузевої, організаційної та інших точок зору, у сфері розподілу - з точки зору структури попиту і пропозицій, товарообігу та обігу грошей у сфері споживання - з точки зору виробничих та особистих потреб.

Причому саме структура потреб є визначальною в структуроутворюючому ланцюгу «виробництво - розподіл - обмін - споживання», саме їй вкупі із структурою розміщення виробничих потреб належить провідна роль у процесі здійснення структурних зрушень в економіці. Тут важливо розрізняти зовнішні та внутрішні потреби. Обидві ці сторони суспільних потреб в останній час змінюються надзвичайно динамічно. Насамперед, саме формування економіки ринкового типу цілком по іншому ставить питання про механізм структурних зрушень і

оптимізацію структури економіки. Ринок на відміну від жорсткого планування створює об'єктивні орієнтири для розвитку структури економіки, в основі яких знаходяться саме кінцеві суспільні потреби в ресурсах і продукції.

4.3. Види структурних зрушень економіки

Всі види структури економіки відображують певні пропорції, що склалися, і зрушення, що в них відбуваються.

Відтворювальні структурні зрушення по суті є розглянутими вище змінами макроекономічних відтворювальних пропорцій, тому що вони являють собою зрушення в пропорціях поділу сукупного суспільного продукту за вартістю (перенесена вартість витрачених засобів виробництва, вартість необхідного і додаткового продукту). Так, у період структурної революції, коли потрібні великі разові витрати на оновлення технічної і технологічної бази і створення нових галузей, пропорції використання фонду відшкодування, розподілу національного доходу між фондом накопичення і фондом споживання суттєво змінюються.

Структурні зрушення за видами економічної діяльності (галузеві структурні зрушення) характеризуються зміною пропорцій розподілу засобів виробництва і робочої сили між різними галузями та підгалузями. Ці пропорції визначаються як структурою кінцевих і проміжних потреб суспільства, так і технологічним рівнем та умовами виробництва. Безумовно, певний вплив на ці зрушення справляє інерційність старої галузевої структури. Однак періодично всеж таки формуються нові галузі та підгалузі.

Технологічні структурні зрушення зумовлені змінами у співвідношенні традиційних і принципово нових напрямів науки і техніки та змінами у розподілі ресурсів між ними. При цьому слід розглядати середньо- та довгострокові структурні зрушення, які іноді в літературі іменуються структурними циклами.

Упродовж середньострокових структурних зрушень відбувається зміна видів

технологій, заснованих на одних і тих же базових нововведеннях і поєднаних у технологічні «класи», що нерівномірно розподілені у просторі і в часі.

Довгострокові структурні зрушення відбуваються при зміні «класів» технологій за умов різкої зміни макроструктури продуктивних сил країни. Вони здійснюються в межах всієї економіки та всієї системи міжнародного поділу праці. Такі зрушення призводять до різкої зміни структури науково-технічного потенціалу. За результатами цих зрушень робляться висновки про технічний рівень країни та її науково-технічний потенціал.

Просторові структурні зрушення характеризуються зміною пропорцій у розміщенні і розвитку продуктивних сил у межах національної і світової економіки, в системі міжнародного поділу праці. Вони пов'язані із освоєнням нових регіонів, зниженням значимості регіонів з відсталою галузевою і технологічною структурою, зміною значимості структурних зрушень у міжнародному масштабі. Прикладами таких змін є стрімкий розвиток економіки Японії, Китаю, Південної Кореї, Сінгапуру та ін. та втрата низкою країн, у тому числі Україною, першості з ряду позицій у технологічній конкуренції.

Зовнішньоекономічні структурні зрушення формуються і виникають у процесі розвитку інтернаціональної економіки, що проявляється в різних формах обміну товарів і послуг, технологій і ліцензій, у русі прямих інвестицій, міграції робочої сили, в утворенні транснаціональних підприємств. Вони характеризуються змінами в структурі експорту-імпорту, платіжного балансу та зовнішньоторговельного балансу. Виникнення цих зрушень можна розглядати як реакцію економіки країни на потреби розвитку національних факторів виробництва.

Інституційні структурні зрушення характеризуються головним чином змінами у співвідношеннях між формами власності, у ступені економічної концентрації на галузевих ринках, рівні розвитку малого та середнього бізнесу. Інакше кажучи, цей вид структурного зрушення пов'язаний із конкурентністю

ринкового середовища та рівнем забезпечення господарчих суб'єктів сучасною інфраструктурою.

Секторальні структурні зрушення характеризують розподіл активів між інституційними секторами економіки (загальне державне управління, нефінансові корпорації, фінансові корпорації, домогосподарства, некомерційні організації, що обслуговують домогосподарства, сектор «іншого світу»), які можуть від свого імені володіти ними, приймати зобов'язання, здійснювати економічну діяльність і міжсекторні операції.

Згідно з принципами теорії структурних зрушень тісні зв'язки між елементами економічної структури продовжують ланцюгову реакцію при будь-яких зрушеннях в одному з них. Тобто, структурні зрушення одного з видів безпосередньо породжують зрушення в структурі економіки (мультиплікативний ефект) та зворотній вплив інших видів структурних зрушень на той, який розпочав ланцюгову реакцію. Практично всі види структурних зрушень мають тісні взаємозв'язки.

4.4. Управління структурними зрушеннями секторальної економіки

Управління структурними зрушеннями секторальної економіки включає в себе ряд стратегій, політик та заходів, спрямованих на адаптацію та оптимізацію структури економіки відповідно до змін у виробничих секторах. Ось кілька ключових аспектів управління такими зрушеннями:

- *аналіз та прогнозування*: проведення аналізу та прогнозування тенденцій у секторальній економіці, виявлення ключових факторів, що впливають на структуру секторів, таких як технологічні зміни, зміни в попиті та у споживчих уподобаннях, політичні рішення тощо;
- *стратегічне планування*: розроблення стратегій та планів, спрямованих на реагування на структурні зрушення та сприяння розвитку перспективних галузей.

Це може включати стимулювання інновацій, розвиток людських ресурсів, підтримку стартапів та нових технологій;

- *гнучкість та адаптація*: Забезпечення гнучкості економічних систем та підприємств для швидкого реагування на зміни у секторальній структурі. Це може включати створення механізмів перепідготовки працівників, сприяння розвитку малих та середніх підприємств, що дозволяє їм швидко переорієнтуватися на нові ринки чи галузі;

- *регулювання та підтримка*: Впровадження політик та програм державної підтримки для стимулювання розвитку конкурентоспроможних секторів економіки та сприяння їхній стабільності. Це може включати фінансову підтримку, податкові пільги, зменшення адміністративних бар'єрів та інші заходи;

- *моніторинг та оцінка*: постійний моніторинг та оцінка ефективності заходів управління структурними зрушеннями секторальної економіки, що дозволяє вчасно коригувати стратегії та політики відповідно до змін у ситуації.

Основні суб'єкти впливу на управління структурними зрушеннями подані на рис. 4.2.

Урядові органи та регулятори:	• Міністерства та відомства, відповідальні за регулювання певних секторів економіки, можуть впливати на їх структуру шляхом прийняття законодавства, встановлення стандартів, а також надання фінансової та іншої підтримки.
Підприємства та корпорації:	• Приватні підприємства та корпорації відіграють ключову роль у формуванні секторальної структури економіки. Вони виробляють товари та послуги, визначають обсяги виробництва, інвестують у нові технології та розвиток.
Професійні об'єднання та галузеві асоціації:	• Організації, які об'єднують підприємства та фахівців у певних секторах, можуть впливати на розвиток та зміни в галузях через розробку стандартів, проведення досліджень та лобювання інтересів.
Академічні установи та дослідницькі центри:	• Університети, дослідницькі лабораторії та інші наукові установи можуть впливати на секторальну економіку через розробку нових технологій, дослідження ринків та прогнозування трендів.
Міжнародні організації та партнери:	• Міжнародні фінансові установи, такі як Всесвітній банк, Міжнародний валютний фонд та інші, можуть впливати на секторальну економіку через фінансову підтримку, надання консультацій та встановлення міжнародних стандартів.
Споживачі та громадські організації:	• Попит споживачів і громадська думка також можуть впливати на секторальну економіку через вибір товарів та послуг, а також через вимоги щодо якості, безпеки та сталого розвитку.

Рис. 4.2 – Суб'єкти впливу на структурні зрушення секторальної економіки

Ці суб'єкти мають свої власні інтереси, ресурси та можливості для впливу на структурні зрушення в секторальній економіці. Їх спільна діяльність і співпраця можуть сприяти створенню сприятливого середовища для сталого розвитку економіки.

Питання для самоперевірки:

1. В чому полягає зміст структурного зрушення економіки?
2. Що є інтенсивність структурного зрушення?
3. Про що говорить екстенсивний тип розвитку секторальної економіки?
4. Через які причини відбуваються структурні зрушення економіки?
5. Які власність на засоби виробництва впливає на зміну структури секторальної економіки?
6. Як пов'язана природа економічних циклів та структурних зрушень економіки?
7. Що являють собою протиріччя структурних зрушень?
8. Які критерії можуть бути використані щодо класифікації структурних зрушень секторальної економіки?
9. Які види структурних зрушень можна виокремити?
10. Що представляє собою управління структурними зрушеннями секторальної економіки?

Використані джерела:

1. Бицюра Ю. Структурні зрушення в економіці європейських країн. *Зовнішня торгівля, економіка, фінанси, право*. 2016. № 3. С.59-72.
2. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток : наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук. Київ: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України», 2015. 304 с.

3. Шашина М. В. Структурні аспекти модернізації регіональної економіки в умовах змін інституціонального середовища: теорія методологія, практика. Київ, ФОП Маслаков, 2020. 394 с.
4. Шашина М. В. Принципи структурної модернізації в умовах структурних зрушень. *Економіка. Фінанси. Менеджмент*. 2018. Вип. 11 (39). С. 42-52.

ТЕМА 5: МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

ЛЕКЦІЯ 5: Моделі оцінювання структурних зрушень секторальної економіки

5.1. Балансово-економетрична модель структурних зрушень

5.2. Моделі оцінювання якості структурних зрушень секторальної економіки

5.3. Моделі оцінювання ефективності структурних зрушень секторальної економіки

5.4. Моделі оцінювання інтенсивності структурних зрушень секторальної економіки

5.5. Моделі оцінювання оптимальності структурних зрушень секторальної економіки

Ключові поняття: міра структурних зрушень, темп структурних зрушень, вага структурних зрушень, інтенсивність структурних зрушень, якість структурних зрушень, ефективність структурних зрушень, оптимальність структурних зрушень.

Враховуючи, що вимірювати структурні зрушення в економіці можна тільки у відносних показниках, оскільки вони здійснюються по відношенню до конкретних показників, базовий кількісний показник структурних зрушень в економіці будемо визначати кількістю ресурсів, що припадають на той чи інший елемент економічної структури у відносному вираженні.

Оскільки в таблицях «витрати-випуск» всі показники виражені в однакових одиницях (вартісних), то позначивши через Y^t обсяг всієї сукупності (випуск

продукції, проміжне споживання, валова додана вартість, валовий внутрішній продукт, кінцеве споживання, кінцеве використання, використання продукції), а через y_i^t — обсяг кожного з компонентів, з яких вона складається (складова кожного з перелічених показників) у момент t , та визначивши частку кожного компонента

$$r_i^t = \frac{y_i^t}{Y^t}, \quad i = \overline{1, n}, \quad t = \overline{1, T}. \quad (5.1)$$

будемо називати $R^t = (r^t, r^t, \dots, r^t)$ вектором структури Y^t у момент t .

$$\begin{aligned} \text{Очевидно, } \sum_{i=1}^n y_i^t &= Y^t, \\ \sum_{i=1}^n r_i^t &= 1 \text{ для всіх } t. \end{aligned} \quad (5.2)$$

Зміни R^t будемо називати структурними зрушеннями у часі.

В якості базового кількісного показника структурного зрушення i -го компонента в момент t будемо користуватися величиною

$$M^t = r^t - r^{t-1}, \quad i=1, n, \quad t=2, T, \quad (5.3)$$

яку будемо називати мірою структурного зрушення. Відповідно мірою структурних зрушень i -го компонента за період $[2, t]$, буде показник:

$$N^t = r^t - r^1, \quad i=1, n, \quad t=2, T. \quad (5.4)$$

Очевидно, мірою структурних зрушень по всій сукупності в році t і за період $[2, t]$ будуть відповідно показники:

$$M^t = |r_i^t - r_i^{t-1}| \text{ та } N^t = \sum_{i=1}^n |r_i^t - r_i^1|, \quad t = \overline{2, T}. \quad (5.5)$$

Показники структурного зрушення можна виразити через темпи зростання сукупності i її компонентів. Якщо $\Delta^t = Y^t / Y^{t-1}$ — темп зростання всієї сукупності, а $\delta_i^t = y_i^t / y_i^{t-1}$ — i -та компонента, то вектором структури в році t буде $\delta^t = (r^t, r^t, \dots, r^t)$.

$$\text{Враховуючи, що } r_i^t = r_i^{t-1} \frac{\delta_i^t}{\Delta^t}$$

маємо:

$$M^t = \sum_{i=1}^n \left| r_i^{t-1} \frac{\delta_i^t}{\Delta^t} - r_t^{t-1} \right| = \sum_{i=1}^n r_i^{t-1} \left| \frac{\delta_i^t}{\Delta^t} - 1 \right| \quad (5.6)$$

звідки міра структурних зрушень, виражена через темпи зростання сукупності і компонентів, визначається за формулою

$$M^t = \frac{1}{\Delta^t} \sum_{i=1}^n r_i^{t-1} |\delta_i^t - \Delta^t|, \quad t = \overline{2, T}. \quad (5.7)$$

рівняння цих показників дозволяє робити певні висновки щодо характеру структурних зрушень. Так, якщо щорічні зрушення є значними, а загальне зрушення незначне, то це означає, що на кінець періоду, який досліджується, економічна структура близька до базової структури, а проміжні структурні зрушення мали ступенево-коливальний характер. При цьому ступінь коливання і напрям структурного зрушення залежить від співвідношення знаків частки кожного компонента в кожному році.

Якщо $r^t - r^{t-1}$ та $r^t - r^1$ мають однакові знаки, то структурне зрушення не змінює свого напрямку, в протилежному випадку – змінює. У зв'язку з цим виникає потреба у використанні при аналізі структури економіки показника інтенсивності структурних зрушень.

Якщо позначити через γ множину індексів «і» тих компонентів, для яких напрям структурних зрушень залишається незмінним, тобто різниці $r^t - r^{t-1}$ і $r^t - r^1$ мають однакові знаки, то інтенсивність структурних зрушень у році t можна визначити за формулою:

$$L^t = \frac{1}{M^t} \sum_{i \in \gamma} |r_i^t - r_i^{t-1}|, \quad t = \overline{2, T}. \quad (5.8)$$

Його значення тим більше, чим більше компонентів з річною зміною частки зберігає свій знак. Звідси випливає, що порівнюючи значення показника L^t за різні роки періоду, що розглядається, можна скласти уявлення про інтенсивність структурних зрушень впродовж всього періоду.

При дослідженні динаміки структури економіки потрібно одночасно оцінювати показники міри та інтенсивності структурних зрушень, оскільки перший

свідчить про величину зрушення, а другий показує, чи зберегло це зрушення існуючі тенденції в розвитку структури, чи воно їх порушило.

Нарешті, не можна обійтись при структурно-функціональному аналізі без середніх величин показників структурних зрушень:

середніх показників міри структурних зрушень:

$$\bar{M}_i = \frac{1}{T} \sum_{t=2}^T M_i^t, \bar{N}_i = \frac{1}{T} \sum_{t=2}^T N_i^t, i = \overline{1, n}, \quad (5.9)$$

$$\bar{M}_{\square} = \frac{1}{T} \sum_{t=2}^T M_{\square}^t, \bar{N}_{\square} = \frac{1}{T} \sum_{t=2}^T N_{\square}^t, \quad (5.10)$$

та середнього показника інтенсивності структурних зрушень:

$$\bar{L} = \frac{1}{T} \sum_{t=2}^T L_{\square}^t, \quad (5.11)$$

Наведені показники дають загальне уявлення про динаміку структури економіки та про структурні зрушення. З метою виявлення взаємозв'язку і взаємного впливу видів економічної діяльності в процесі формування структури економіки пропонується користуватися показниками:

$$q_i^t = \frac{M_i^t}{M^t}, p_i^t = \frac{N_i^t}{N^t}, i = \overline{1, n}, t = \overline{2, T}. \quad (5.12)$$

які будемо називати коефіцієнтами впливу. Вони дозволяють оцінити роль кожного виду економічної діяльності у формуванні структури економіки.

Враховуючи наявність розсіяння темпів приросту показників, роль видів економічної діяльності у формуванні структури економіки в окремі роки може змінюватися. Для виключення цих коливань треба користуватися середніми значеннями коефіцієнтів впливу:

$$\bar{q}_i = \frac{1}{T} \sum_{t=2}^T |q_i^t|, \bar{p}_i = \frac{1}{T} \sum_{t=2}^T |p_i^t|, i = \overline{1, n}, \quad (5.13)$$

У зв'язку з обмеженістю ресурсів розвиток одних видів економічної діяльності відбувається деякою мірою за рахунок скорочення ресурсів для інших ВЕД, у результаті чого змінюється співвідношення часток за різні роки. Оцінити напрям і величину цих змін можна за допомогою коефіцієнта зміни часток видів економічної діяльності:

$$U_i = \frac{\sum_{t=2}^T (r_i^t - r_i^{t-1})}{\sum_{t=2}^T (r_i^t - r_i^{t-1})}, \quad S_i = \frac{\sum_{t=2}^T (r_i^t - r_i^1)}{\sum_{t=2}^T (r_i^t - r_i^1)}, \quad i = \overline{1, n}, \quad (5.14)$$

Очевидно, $-1 \leq U_i \leq 1$. Якщо частка сектору впродовж усього періоду зростає, то $U_i = 1$, якщо знижується, $U_i = -1$.

Для виявлення та аналізу структурних зрушень в економіці можуть бути також використані відомі з літературних джерел показники:

індекс структурних зрушень:

$$I_i^t = \frac{M_i^t}{r_i^{t-1}}, \quad I_i^t = \frac{r_i^t}{r_i^{t-1}}, \quad i = \overline{1, n}, \quad t = \overline{2, T}. \quad (5.15)$$

коефіцієнт впровадження:

$$\gamma_i^t = \frac{\Delta_i^t}{\Delta_i^t}, \quad i = \overline{1, n}, \quad t = \overline{2, T}. \quad (5.16)$$

де Δ^t - темп зростання показника i -го компонента в році t ;

Δ^t — темп зростання сукупності в році t .

Квадратичний коефіцієнт «абсолютних» структурних зрушень:

$$\sigma^t = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (r_i^t - r_i^{t-1})}{n}}, \quad t = \overline{2, T}. \quad (5.17)$$

який дозволяє:

- кількісно оцінити, на скільки процентів у середньому відхиляються одна від одної частки у сукупностях, що порівнюються;
- індикатори прогресивності структурних зрушень, які визначаються як співвідношення частки сектору або суми часток ряду секторів до такого самого показника для інших секторів.

5.2. Моделі оцінювання якості структурних зрушень секторальної економіки

Оцінювання структурних зрушень здійснюється за напрямками якості, ефективності, інтенсивності, оптимальності структури. При цьому до аналізу залучаються абсолютні та відносні значень на основі яких визначаються диференційовані та різнокритеріальні показники.

Так, базовими показниками щодо визначення якості структурних зрушень за методикою Економічної комісії ООН виступають частки зростаючих секторів виробництва продукції у зайнятості та основному капіталі. Індекс структурних зрушень враховує як кількісні параметри, так і часові, але для характеристики якості використовують напрям відносно вектору економічного зростання. Тобто величина індексу може визначати прогресивні та регресивні тенденції структурних зрушень, але позитивно це чи негативно в цілому для економіки описується стадією економічного розвитку при переходів від одного типу розвитку до іншого (наприклад від індустріального до постіндустріального) збільшенням/зменшенням частки відповідних секторів, що свідчить про якість здійснених зрушень. Опис даного підходу подано у формулах:

$$I = \frac{\sum_{i=1}^q [X(i,t) - X(x,0)]}{(nT)} \quad (5.18)$$

де $X(i, t)$ – частка i -того сектора в продукції, зайнятості, основному капіталі на момент t ;

$X(x, 0)$ – частка i -того сектора в продукції, зайнятості, основному капіталі на початковий момент 0 ;

$0, t$ – початок та кінець періоду;

n – кількість секторів, які збільшили частку.

$$Q = |I| \times D \quad (5.19)$$

де Q – показник якості структурних зрушень;

I – індекс структурних зрушень;

D – напрям структурного зрушення.

Цей метод досить різноплановий та може застосовуватись для різних рівнів явищ в економіці від загальних тенденцій розвитку як національної так і секторальної економіки, до процесів, які відбуваються в середині даних систем.

Якщо здійснюється оцінювання великих масивів щодо сукупності структурних зрушень, то використовують агрегований показник якості структурних зрушень:

$$Q_a = \frac{Q_1 M_1 + \dots + Q_n M_n}{M_1 + \dots + M_n} \quad (5.20)$$

де Q_a – агрегований показник якості структурного зрушення;

$Q_1 M_1, \dots, Q_n M_n$ – якості структурних зрушень означеної сукупності;

$M_1, \dots, M_n$ – маса відповідних структурних зрушень.

5.3. Моделі оцінювання ефективності структурних зрушень секторальної економіки

Відповідно до логіки розглянутих методів якості структурного зрушення, можемо визначити, що його ефективність буде свідчити про швидкість налаштування національної/секторальної економічної системи на зрушення, при цьому слід враховувати витрачені на даний процес ресурси. Тоді, показник ефективності структурного зрушення буде мати вигляд:

$$E_s = \frac{M_s}{R_s} \quad (5.21)$$

де E_s – ефективність структурного зрушення в економічній системі;

M_s – маса структурного зрушення у вартісному вигляді;

R_s – витрачені ресурси при здійсненні структурного зрушення.

Дослідження динаміки ефективності структури економіки, може здійснюватися на основі структурних зрушень доданої вартості відповідного сектору як на рівні національної так і секторальної економіки. За подання О. Коломицева означений підхід набуває наступного формалізованого вигляду:

$$K_{EF_{sz}} = \frac{I_{zdvi}}{I_{zwi}}; \quad I_{zdvi} = \frac{DV_{ij}}{DV_{ij-1}}; \quad I_{zwi} = \frac{W_{ij}}{W_{ij-1}}; \quad (5.22 - 5.24)$$

де $K_{EF_{sz}}$ – секторальний коефіцієнт ефективності структурного зрушення;

I_{zdvi} – індекс структурного зрушення за доданою вартістю і-го сектору;

I_{zwi} – індекс структурного зрушення випуску товарів/послуг і-го сектору;

DV_{ij}, DV_{ij-1} – частки в додані вартості і-го сектору за поточний та попередній період;

W_{ij}, W_{ij-1} – частка випуску і-го сектору до загального випуску у поточному та попередньому періодах.

Даний коефіцієнт вказує на динаміку ефективності функціонування економіки за базовими параметричними показниками (додана вартість та випуск продукції). Має відповідну шкалу виміру від 0 до 2. Структурне зрушення не відбулось, якщо $K_{EF_{sz}} = 1$, у разі значення коефіцієнта $K_{EF_{sz}} < 1$ говорять про зниження структурної ефективності і-го сектору, а якщо $K_{EF_{sz}} > 1$, то зазначають, що зрушення сприяють оптимізації структури економічної системи, тобто є ефективними.

5.4. Моделі оцінювання інтенсивності структурних зрушень секторальної економіки

Інтенсивність структурних зрушень для секторальної економіки визначають на основі абсолютних та відносних коефіцієнтів та їх лінійних чи квадратичних нормувань. Наведемо деякі із них.

Зокрема, досить тривалий час на пострадянському просторі використовували квадратичний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень Л. Казинця (формула 9.25). Сутність коефіцієнта полягає у дослідженні динаміки відхилень питомої ваги структурних елементів один від одного протягом означеного періоду. При цьому інтенсивність структурного зрушення оцінюється за відповідною шкалою: незначне – менше 2%, суттєве – від 2% до 10%, велике – більше 10%.

$$K_{KVA} = \sqrt{\frac{\sum(w_{ij}-w_{ij-1})^2}{n}} \quad (5.25)$$

де w_{ij} – частка досліджуваного i -го елемента структури в j -му періоді;

w_{ij-1} – частка досліджуваного i -го елемента структури в попередньому періоді;

n – кількість градацій.

Нормування даного показника, як і аналогічних лінійних дозволяє спростити параметри їх оцінювання. Такий підхід був запропонований статистом К. Гатевим. Поряд із його прізвищем досить часто у розрізі дослідження інтенсивності структурних зрушень називають таких науковців як А. Салаї та В. Рябцев. Які розробили інтегральні індекси та шкалу їх інтерпретацій.

Так інтегральний коефіцієнт структурних зрушень К. Гатєва має наступний вигляд:

$$K_{\text{Гатєва}} = \sqrt{\frac{\sum (w_1 - w_0)^2}{\sum w_1^2 + w_0^2}} \quad (5.26)$$

де w_1 – питома вага структурного елемента у загальній сукупності у поточному періоді;

w_0 – питома вага структурного елемента у загальній сукупності у базовому періоді.

Даний показник є достатньо еластичний до сукупності досліджуваних елементів, але має обмеження застосування у разі однакових часток структурних зрушень у базовому та поточному періодах. При цьому, досить показовим є щодо суттєвості структурних відмінностей за оцінюваними показниками, шляхом урахування інтенсивності змін по обраним структурним елементам.

Узагальнюючий показник структурних зрушень А. Салаї враховує не лише інтенсивність по окремим групам обраних показників, а також і кількість цих груп, що є досить суттєвим при здійсненні агрегованого аналізу сукупності різних індексів структурних зрушень. Має аналогічний недолік як і коефіцієнт Гатєва та наведений нижче:

$$I_{\text{Салаї}} = \sqrt{\frac{\sum \frac{(w_1 - w_0)^2}{(w_1 + w_0)^2}}{n}} \quad (5.27)$$

де w_1 – питома вага структурного елемента у загальній сукупності у поточному періоді;

w_0 – питома вага структурного елемента у загальній сукупності у базовому періоді.

Індекс В. Рябцева дає можливість визначати відхилення структури від її нормованого значення за рахунок відмінностей фактичних та максимально допустимими значень.

$$I_{\text{Рябцева}} = \sqrt{\frac{\sum(w_1 - w_0)^2}{\sum(w_1 + w_0)^2}} \quad (5.28)$$

де w_1 – питома вага структурного елемента у загальній сукупності у поточному періоді;

w_0 – питома вага структурного елемента у загальній сукупності у базовому періоді.

На противагу попереднім індексам має набагато ширший спектр використання та шкалу інтерпретації аналітичних даних, що дозволяє здійснювати не порівняльний аналіз а використовувати готові параметри. Так нормування є наступним: 0,0 – 0,03 – структури є тотожними; 0,031-0,07 – досить низький рівень відмінності структур; 0,071-0,150 – низький рівень відмінності; 0,151 – 0,3 – істотний рівень; 0,301-0,5 – значний рівень відмінності структур; 0,501-0,7 – дуже значний рівень відмінності; 0,701-0,9 – протилежний тип структур; 0,901 та вище – повна протилежність структур.

5.5. Моделі оцінювання оптимальності структурних зрушень секторальної економіки

В своїй роботі Т. Романова зазначає про наявність альтернативних показників оцінювання структурних зрушень, які дають можливість виявити рівень оптимальності структури та мають перспективу з точки зору секторальної економіки і інтеграційних процесів. До них автор відносить порівняльні показники оптимальності структури Б. Галінієва та А. Вітаса, що наведені нижче:

$$\sum_{i=1}^n V_{ij}^t = \frac{1}{T} \left(\frac{\sum_{i=1}^n \Delta CF_{ij}^t}{\Delta Y^t} + \frac{\sum_{i=1}^n \Delta NX_{ij}^t}{\Delta Y^t} + \frac{\sum_{i=1}^t \Delta I_{ij}^t}{\Delta Y^t} \right) \quad (5.29)$$

$$\sum_{i=1}^n V_{ij}^t = \frac{M_{ij}^t - M_{ij}^{t-1}}{T} \quad (5.30)$$

$$\sum_{i=1}^n V_{ij}^t \geq \frac{1}{T} \left(\frac{\sum_{i=1}^n \Delta CF_{ij}^t}{\Delta Y^t} + \frac{\sum_{i=1}^n \Delta NX_{ij}^t}{\Delta Y^t} + \frac{\sum_{i=1}^t \Delta I_{ij}^t}{\Delta Y^t} \right) \quad (5.31)$$

де $\sum_{i=1}^n V_{ij}^t$ – індекс інтенсивності структурних зрушень у період t ;

$\frac{\sum_{i=1}^n \Delta CF_{ij}^t}{\Delta Y^t}$ – сума зміни темпів комерційного кредитування та фінансової підтримки ЄС для секторів економіки (регіону) в період t ;

$\frac{\sum_{i=1}^n \Delta NX_{ij}^t}{\Delta Y^t}$ – сума зміни темпів чистого експорту (регіону) в період t ;

$\frac{\sum_{i=1}^t \Delta I_{ij}^t}{\Delta Y^t}$ – сума зміни темпів прямих іноземних інвестицій в економічних секторах (регіону) у період t ;

t – період дослідження;

i, j – економічні сектори;

ΔY^t – зміна ВВП (ВРП) у період t , порівняно з базовим періодом (коли $t=1$);

T – інтервал часу;

M_{ij}^t – частка секторів у галузевій структурі (регіону), t – поточний період, $t-1$ – попередній період.

Показник оцінює відповідність індексу інтенсивності структурних зрушень, що визначається на засадах співвідношення часток секторів при створенні ВВП (ВРП) із динамікою трьох функціональних складових, що здійснюють стимулювання даних секторів – темпи комерційного кредитування, чистого експорту та прямих іноземних інвестицій.

Тотожність означених індексів на думку авторів характеризує оптимальність та ефективність функціонування економіки. У разі підвищення рівня ефективності дана тотожність переростає у рівність, або перевищення індексу інтенсивності структурних зрушень над показником обраних зрізів структурування економіки. І навпаки, якщо наявна нерівність, то це свідчить про ірраціональну структуру економіки за якої надмірно витрачаються ресурси, та здійснювані структурні зрушення не відповідають необхідному рівню інтенсивності. Якщо досліджується великий інтервал статистичних даних, то наявність нерівності може свідчити про велику кількість довгострокових проектів з тривалим періодом впровадження та окупності. Тому одним із недоліків запропонованої моделі називають відсутність коефіцієнту, який відображає рівень взаємозв'язку між структурними зрушеннями економіки на регіональному чи національному рівнях та їх фінансової наповненості, динаміки та зростання.

Питання для самоперевірки:

1. В чому полягає сутність поняття «міра» структурного зрушення?
2. Які аспекти оцінює темп структурних зрушень секторальної економіки?
3. Що являє собою інтенсивність структурного зрушення секторальної економіки?
4. Які тенденції враховує оцінювання якості структурного зрушення секторальної економіки?
5. Про що свідчить ефективність структурних зрушень економіки?
6. Які тенденції розкриває динаміка ефективності структурного зрушення економіки?
7. які параметричні характеристики структурних зрушень оцінює коефіцієнт Л. Казинця?
8. На основі яких моделей здійснюється нормування інтенсивності структурних зрушень економіки?

9. В чому полягає економічна сутність інтегрального показника структурних зрушень А. Салаї?

10. Які недоліки мають інтегральні показники структурних зрушень економіки?

Використані джерела:

1. Романова Т. В. Методологія формування структурної політики економічного розвитку в умовах світових інтеграційних процесів : дис... д-ра.екон. наук : 08.00.03 / Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка. Полтава, 2017. 531 с.

2. Структурно-функціональний аналіз та моделювання розвитку економіки : монографія / В. Галіцин, О. Суслов, О. Галіцина, Н. Самченко. Київ: КНЕУ, 2013. 377 .

3. Шашина М. В. Структурні аспекти модернізації регіональної економіки в умовах змін інституціонального середовища: теорія методологія, практика. Київ, ФОП Маслаков, 2020. 394 с.

ЛЕКЦІЯ 6: Фінансовий механізм структурних зрушень

6.1. Суть фінансового механізму структурних зрушень

6.2. Реалізація фінансового механізму структурних зрушень в ЄС

6.3. Реалізація фінансового механізму структурних зрушень в Україні

Ключові поняття: фінансовий механізм, інструменти фінансового механізму, програми структурних зрушень, інвестиційні фонди структурних зрушень.

6.1. Суть фінансового механізму структурних зрушень

Фінансовий механізм структурних зрушень — це система інструментів, методів і заходів фінансового впливу, спрямованих на зміну структури економіки, зокрема на перерозподіл ресурсів між секторами економіки, стимулювання розвитку пріоритетних галузей та адаптацію економіки до змін зовнішнього та внутрішнього середовища. Основні складові фінансового механізму структурних зрушень включають (рис. 6.1):

Рис. 6.1 – Інструменти фінансового механізму структурних зрушень

6.2. Реалізація фінансового механізму структурних зрушень в ЄС

Політика згуртування – одна з ключових політик та основний інвестиційний інструмент Європейського Союзу, спрямований на скорочення регіональних диспропорцій та сприяння економічній і соціальній згуртованості між його державами-членами. Ця політика охоплює всі європейські регіони, які класифікуються за економічною, соціальною та територіальною ситуацією. Лягла в основу здійснення структурних зрушень в сучасних умовах функціонування країн ЄС.

У своїй реалізації Політика згуртування спирається на європейські структурні та інвестиційні фонди, які складаються з Європейського фонду регіонального розвитку, Фонду згуртування, Європейського соціального фонду, Європейського аграрного фонду розвитку сільських районів та Європейського фонду морського та

рибного господарства. Для країн-кандидатів використовується Інструмент допомоги для приєднання (Instrument for Pre-Accession Assistance – IPA).

Головним фінансовим джерелом реалізації Політики згуртування є відповідний Фонд, що має параметричні характеристики розподілу коштів у першу чергу для країн із ВВП на душу населення яких становить менше 90% середнього значення Євросоюзу. При цьому, основною ідеологією фінансування є скорочення деформаційного розриву у досягненні завдань сталого розвитку та подоланні диспропорцій просторового, зокрема, такими країнами як Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Естонія, Греція, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина та Словенія.

Основними напрямками фінансування Фонду згуртування з бюджетом у 74,8 млрд євро на період 2014–2020 рр. є: розбудова транс'європейських транспортних мереж; діяльність у сфері захисту навколишнього середовища з точки зору енергоефективності: використання відновлюваних джерел енергії; розвиток залізничного транспорту, підтримка інтермодальності у вантажоперевезеннях (використання двох та більше видів транспорту), покращення якості громадського транспорту тощо. Відповідний розподіл коштів за означеною тематикою поданий на рис. 6.2.

Як видно з рис. 6.3 найбільш активними представниками країн Центральної та Східної Європи щодо освоєння коштів структурного фонду виступають Польща, Румунія, Чехія, Словаччина. Відмінність попередніх форм підтримки економічного розвитку у вигляді прямих іноземних інвестицій та експорту полягають, на думку експерта з економіки країн Центральної та Східної Європи С. Родошевича у тому, що «ці інвестиції не були напряму пов'язані з науковим та інноваційним потенціалом країн, тому і не створили очікуваного потужного інноваційного середовища для подальшого довгострокового зростання». А також, як зазначають науковці Інституту економіки і прогнозування НАН України, «одним із слабких

місць інноваційного розвитку цих країн є відсутність міцних горизонтальних зав'язків між бізнесом, наукою та державою.

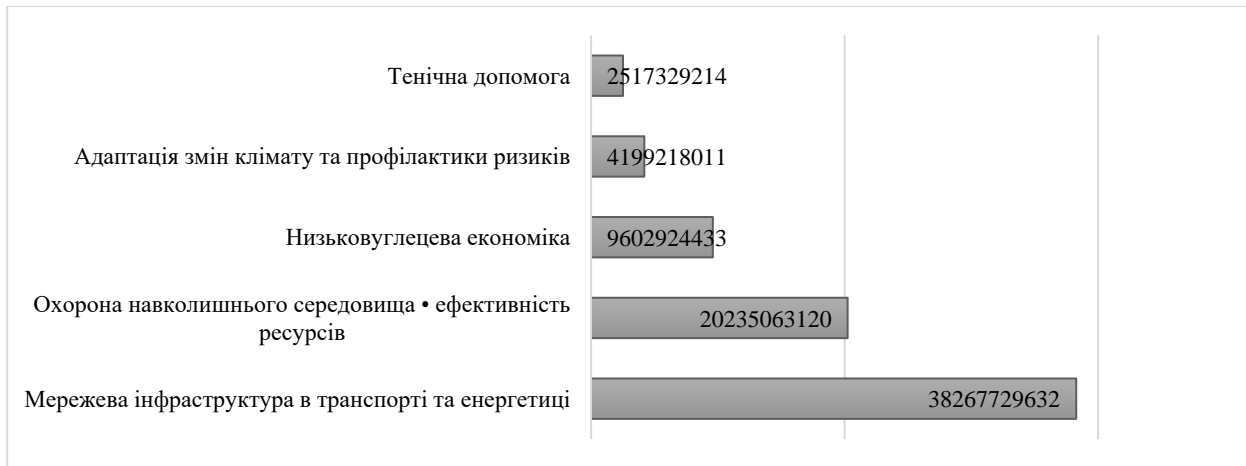

Рис. 6.2 – Розподіл коштів загального бюджету Фонду згуртування за тематикою на 14.02.2019 р., євро

Джерело: Офіційний сайт Європейської Комісії [1]

Основним бенефіціаром коштів Фонду називають Польщу, із часткою 27% серед країн Центральної та Східної Європи (рис. 6.3).

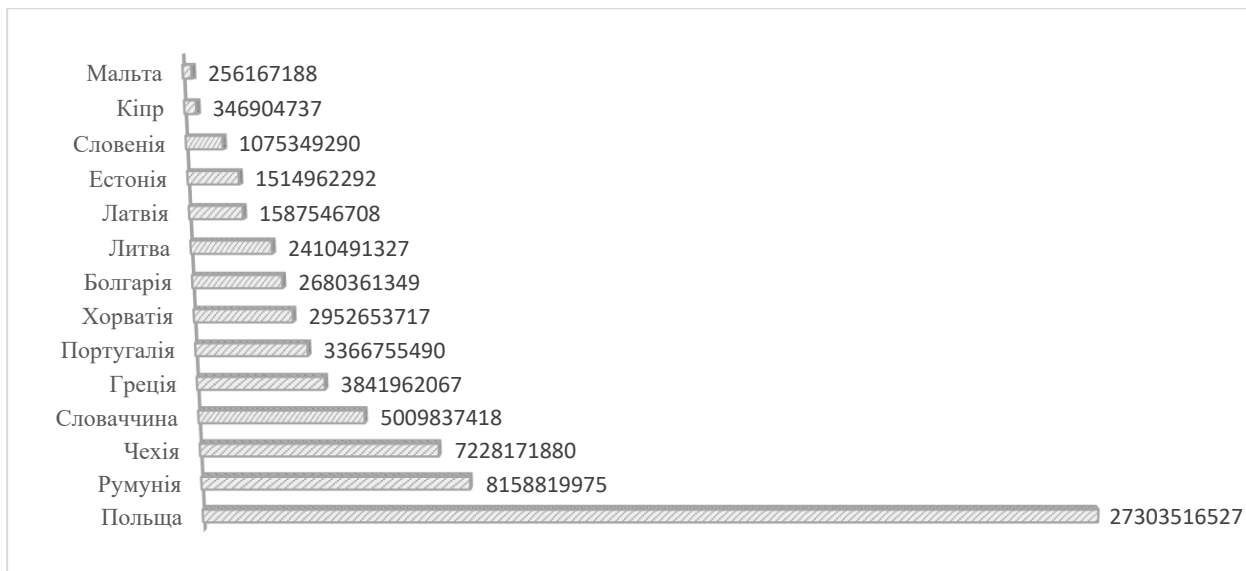

Рис. 6.3 – Розподіл коштів загального бюджету Фонду згуртування за країною на 14.02.2019 р., євро

Джерело: Офіційний сайт Європейської Комісії [1]

Починаючи з 2017 року, відповідно до Регламенту ЄС 2017/825 Європейська Комісія починає здійснювати управління спеціальною Програмою, яка затверджена на період 2017-2020 років, з початковим бюджетом 142,8 млн. євро (що був збільшеним до 222,8 млн. євро при внесенні змін до Регламенту). Їх розподіл поданий на рис. 6.4. Кошти спрямовані на підтримку держав-членів у розробці та впровадженні інституційних, адміністративних та економічних реформи – Програма підтримки структурних реформ (Structural Reform Support Programme – SRSP).

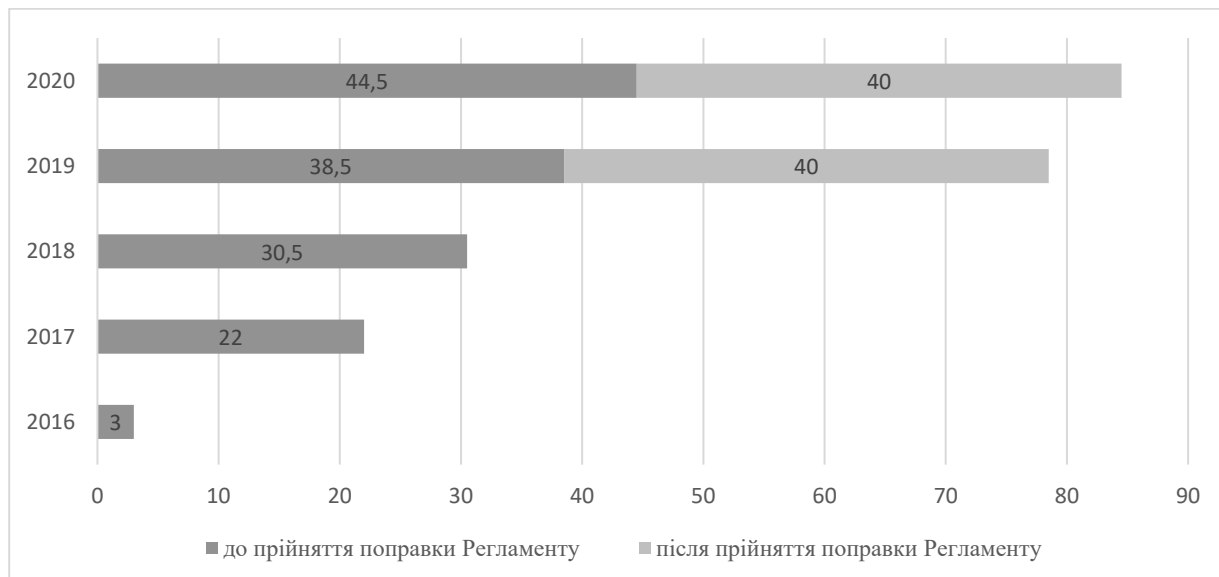

Рис. 6.4 – Розподіл бюджету щодо виконання Програми підтримки структурних реформ в ЄС, млн. євро

Джерело: скомпоновано на основі даних [1]

Передумовою наступного етапу впровадження структурної модернізації в країнах ЄС з позиції ініціаторів Програми є те, що у деяких державах-членах спроможність ініціювати та впроваджувати структурні реформи часто не є адекватною для вирішення адміністративних, економічних та соціальних проблем, що спричиняються такими реформами.

На сьогодні вже можна зробити ряд висновків, що прийняття Програми структурного реформування в 2017 році мала ряд положень, які стимулювали структурну модернізацію по країнам за напрямками згуртованості, конкурентоспроможності, продуктивності, інновацій, розумного, сталого та інклюзивного зростання, робочих місць та інвестицій, бюджету і оподаткуванню, державної служби, інституційної та адміністративної реформи, системи правосуддя, боротьби із шахрайством, корупцією, відмиванням грошей та ухиленням від сплати податків, бізнес-середовища, розвитку приватного сектора, державних закупівлі, участі громадськості в підприємствах, приватизаційних процесів, доступу до фінансів, фінансового сектора, торгівлі, сталого розвитку, освіти та підготовки кадрів, трудової політики, охорони здоров'я, міграційної політики, сільського господарство та рибальства. Більш детально практика структурного реформування в країнах ЄС нами подано у статті.

Також визначається фінансовий пакет для покриття витрат відповідно до Програми структурного реформування (див. рис. 6.4) на основі багаторічної фінансової основи встановленої Регламентом Ради (ЄС, Євратом) № 1311/2013. Він складається із фінансових ресурсів, що вираховуються з асигнувань на технічну допомогу за ініціативи Комісії, Європейського Парламенту та Ради.

У 2019 році заплановано надати підтримку 26 державам-членам ЄС для здійснення більш ніж 260 проєктів, на додаток до більш ніж 290 проєктів, відібраних у 2017 та 2018 роках.

Крім того, 31 травня 2018 року, в рамках своїх пропозицій щодо бюджетних інструментів для зміцнення Європейського економічного та валютного союзу, Єврокомісія запропонувала розширити роботу Служби підтримки структурних реформ до 2020 року. Також визначено нову Програму підтримки реформ із загальний бюджет 25 млрд. євро на період 2021-2027 років.

Розроблена програма виділяла наступні напрями:

- засоби здійснення реформ (22 мільярди євро), що визначає стимули проведення реформування протягом європейського семестру;
- заходи технічної підтримки (дещо менше 1 млрд. євро), задля підтримки та підвищення адміністративної спроможності місцевих органів влади;
- Фонд конвергенції (незначно більше 2 млрд. євро), з метою підтримки країн, які спрямовують свою зусилля до вступу у євро зону.

Основні напрями структурних реформ надано на рис. 6.5.

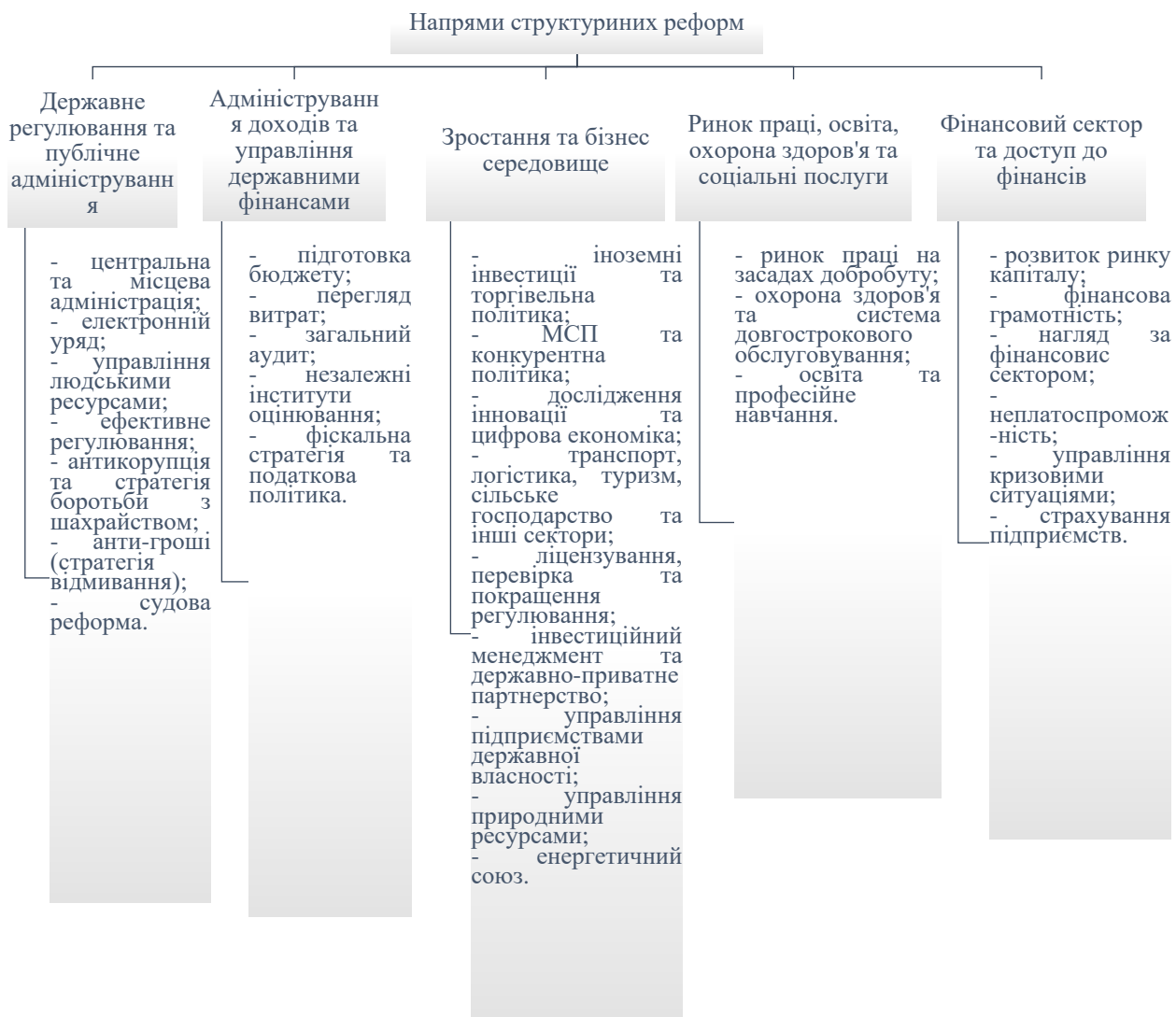

Рис. 6.5 – Основні напрями структурних реформ ЄС відповідно до Програми підтримки, 2017 - 2020 рр.

Джерело: складено на основі [6]

6.3. Реалізація фінансового механізму структурних зрушень в Україні

Реалізація фінансового механізму структурних зрушень в Україні включає різні програми та ініціативи, спрямовані на стимулювання економічного зростання, підтримку інновацій та розвиток пріоритетних галузей. Наведемо кілька реальних прикладів:

Програма «Доступні кредити 5-7-9%»:

Опис: ця програма спрямована на підтримку малого та середнього бізнесу через надання пільгових кредитів із зниженими процентними ставками.

Реалізація: державний бюджет компенсує частину процентної ставки за кредитами, що дозволяє бізнесу отримувати фінансування під низький відсоток для розвитку своїх проектів.

Приклад: підприємства, які займаються виробництвом, мають можливість модернізувати свої виробничі потужності або розширити виробництво за рахунок доступних кредитів.

Програма макрофінансової допомоги ЄС

Опис: Європейський Союз надав Україні кілька траншів макрофінансової допомоги з метою підтримки макроекономічної стабільності та сприяння структурним реформам.

Приклад: Програма 2020 року, яка передбачала виділення 1,2 мільярда євро для України, була спрямована на підтримку структурних реформ у сферах управління державними фінансами, урядування та боротьби з корупцією, покращення бізнес-клімату та управління державними підприємствами.

Програма розширеного фінансування МВФ

Опис: Міжнародний валютний фонд надає Україні кредити в рамках програм розширеного фінансування для підтримки макроекономічної стабільності та здійснення структурних реформ.

Приклад: програма EFF (Extended Fund Facility) 2015-2019 років, яка передбачала надання 17,5 мільярда доларів США. Ця програма включала заходи щодо стабілізації банківського сектору, реформи енергетичного сектору, підвищення прозорості та ефективності державного управління, а також боротьби з корупцією.

Програма підтримки енергоефективності «IQ Energy»

Опис: програма, запроваджена Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР), спрямована на підвищення енергоефективності в житловому секторі.

Приклад: через програму "IQ Energy" українські домогосподарства можуть отримувати кредити на впровадження енергоефективних заходів (утеплення будинків, модернізація систем опалення), які частково компенсуються за рахунок грантів від ЄБРР. Це сприяє структурним зрушенням у напрямку більшої енергоефективності та зменшення залежності від імпортованих енергоносіїв.

Фонд енергоефективності

Опис: створений за підтримки ЄС та уряду Німеччини, цей фонд надає фінансову підтримку для модернізації житлових будинків і підвищення їх енергоефективності.

Приклад: Фонд енергоефективності фінансує проекти з утеплення будівель, модернізації систем опалення, встановлення енергоефективних вікон та інших заходів. Це сприяє зменшенню енергоспоживання та витрат на опалення, а також знижує екологічний вплив.

Програма розвитку сільських територій «Добре»

Опис: програма USAID DOBRE (Decentralization Offering Better Results and Efficiency) спрямована на підтримку децентралізації та розвиток громад.

Приклад: програма надає фінансову та технічну підтримку громадам для покращення місцевого управління, підвищення економічної активності та якості послуг. Це включає розвиток інфраструктури, підтримку малого та середнього бізнесу, а також залучення інвестицій у місцеві проекти.

Програма «Креативна Європа»

Опис: це програма ЄС, яка підтримує культурні та креативні індустрії в Україні.

Приклад: фінансування проектів у сферах культури, мистецтва, аудіовізуального сектора, сприяння мобільності митців та культурних діячів, а також обмін досвідом і знаннями. Це допомагає розвивати креативні індустрії та сприяє культурним та економічним змінам.

Питання для самоперевірки:

1. В чому полягає сутність механізму структурних зрушень?
2. Які інструменти структурних зрушень Ви можете визначити?
3. В чому полягає сутність фіскальної політики як інструменту структурних зрушень?
4. Що представляє собою Політика згуртування в ЄС?
5. Який механізм підтримки структурних зрушень реалізується для підтримки структурних зрушень в ЄС?
6. Чи є відмінність використання інструментів фінансового механізму структурних зрушень для нових членів-країн ЄС?
7. Які основні фінансові важелі підтримки Структурної політики в ЄС?
8. Які основні напрями реалізації структурної політики відповідно до Політики підтримки?
9. Які інструменти фінансового механізму структурних зрушень використовуються в Україні?
10. В чому полягають завдання програми підтримки «IQ Energy»?

Використані джерела:

1. Офіційний сайт Європейської Комісії. URL: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/funds/cf> (дата зверення: 14.02.2019).
2. Розвиток інноваційної системи України в європейському науково-технологічному просторі : наукова доповідь / ред. І.Ю. Єгорова. Київ: ДУ «Інститут

економіки та прогнозування. НАН України», 2018. 198 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/sr/302.pdf>.

3. Шашина М. В. Практика структурного реформування в країнах ЄС на сучасному етапі. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Вип. 2(19). С. 230-234.

4. Radosevic S., Ciampi Stancova K. Internationalising Smart Specialisation: Assessment and Issues in the Case of EU New Member States. URL: <http://link.springer.com/article/10.1007/s13132-015-0339-3> .

5. Report from the commission to the European Parliament and Council. *Annual Monitoring Report on the implementation of Structural Reform Support Programme 2017*. Brussels. 2018. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/annual-monitoring-report-implementation-structural-reform-support-programme-2017_en.pdf.

6. Structural Reform Support Programme. URL: https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/funding-opportunities/funding-programmes/overview-funding-programmes/structural-reform-support-programme-srsp_en.

ТЕМА 7: СУЧАСНІ ПРОСТОРОВІ ФОРМИ РОЗВИТКУ СЕКТОРАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ЛЕКЦІЯ 7: Сучасні просторові форми розвитку секторальної економіки

7.1. Індустріальні парки як просторова форма розвитку секторальної економіки

7.2. Приклади реалізації індустріальних парків та їх вплив на секторальну економіку

7.3 ІТ-кластер в структурі секторальної економіки України

Ключові поняття: індустріальні парки, ефекти реалізації індустріальних парків, інституціональна основа функціонування індустріальних парків, структура ІТ-кластеру.

7.1. Індустріальні парки як просторова форма розвитку секторальної економіки

Індустріальні парки є важливою просторовою формою розвитку секторальної економіки, яка сприяє економічному зростанню, модернізації промисловості та залученню інвестицій. Вони створюють сприятливі умови для розвитку бізнесу, інновацій та співпраці між підприємствами.

Розвиток індустріальних парків несе наступні позитивні ефекти для просторового розвитку секторальної економіки:

1. *Фінансово-економічні*: підвищення ділової активності регіону та розвиток інноваційного підприємництва; підвищення інвестиційної привабливості регіону та налагодження ефективних механізмів консультативно-дорадчого та інформаційного супроводу інноваційної діяльності в регіоні; підвищення

конкурентоспроможності внутрішнього виробництва та підвищення конкурентоспроможності на глобальних ринках інвестицій; комерціалізація результатів вітчизняних прикладних і фундаментальних наукових досліджень за рахунок освоєння нових ідей і винаходів; зростання бази оподаткування за рахунок збільшення кількості фірм і компаній; збільшення реальних надходжень до бюджетів усіх рівнів, що дозволяє розширити фінансову базу для реалізації локальних проєктів розвитку.

2. *Соціальні*: підвищення рівня зайнятості населення за рахунок створення нових робочих місць; підвищення рівня добробуту населення шляхом зростання рівня трудових доходів; зростання якості професійно-технічної освіти через залучення випускників до проходження виробничих практик на фірмах індустріального парку; підвищення культурного рівня життя населення та подолання явища депривації населення локалітету.

3. *Містобудівні ефекти*: подолання екологічних викликів великих міст за рахунок винесення промислових об'єктів за межі даних населених пунктів та освоєння нової концепції промислового виробництва типу «грінфілд»; сприяння розвитку високотехнологічних та інноваційних видів підприємництва, об'єктів креативного бізнесу та обслуговуючої інфраструктури в центрах – метрополісах як варіанту нового підходу ревіталізації старопромислових районів; формування нових точок зростання на периферії метрополійних ареалів, що сприяє ефективній декомпозиції економічного простору регіону.

Історія створення індустріальних парків в Україні почалася у 2006 році з прийняттям *Концепції створення індустріальних парків*. Подальший розвиток індустріальних парків супроводжувався організаційною роботою з інтеграції положень щодо розвитку індустріальних парків у регіональні стратегії розвитку. Новий імпульс розвитку індустріальних парків був наданий прийняттям ряду нормативних документів, що на сьогоднішній день формують правову базу для функціонування цієї форми організації ділової активності. Зокрема, рамкові умови

створення та функціонування індустріальних парків визначені у Законі України «Про індустріальні парки» від 21 червня 2012 року № 5018-VI2.

В Україні створено досить широку *інституційну основу для створення і функціонування індустріальних парків*, а також задекларовано систему інструментів державної підтримки та стимулювання їх розвитку. Зокрема:

1) звільнення від пайової участі у розвитку місцевої інфраструктури: статті 34 і 36 Закону передбачають звільнення ініціаторів створення (суб'єкти господарювання та керуючі компанії) від пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту у разі будівництва об'єктів у межах індустріального парку.

2) облаштування індустріальних парків за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів: ст. 12 і 34 Закону передбачає надання керуючим компаніям та ініціаторам створення-суб'єктам господарювання за рахунок коштів Державного бюджету безвідсоткових кредитів, цільового фінансування на безповоротній основі для облаштування індустріальних парків. Державна підтримка облаштування індустріальних парків за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів здійснюється відповідно до Статті 24-1 Бюджетного кодексу України, а також рішень місцевих рад про місцевий бюджет. Кошти державного фонду регіонального розвитку спрямовуються на виконання інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку (у тому числі проектів співробітництва та добровільного об'єднання територіальних громад), що мають на меті розвиток регіонів, створення інфраструктури індустріальних та інноваційних парків, спортивної інфраструктури і відповідають пріоритетам, визначеним у Державній стратегії регіонального розвитку та відповідних стратегіях розвитку регіонів. Програми і проекти що реалізуються за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), підлягають співфінансуванню з місцевих бюджетів на рівні 10 %;

3) звільнення від сплати ввізного мита при ввезенні товарів: законодавством передбачене звільнення керуючих компаній та учасників індустріального парку від сплати ввізного мита у разі ввезення устаткування, обладнання та комплектуючих

до них, якщо такі не виробляються в Україні та не входять в групу підакцизних товарів, але будуть використані для облаштування індустріального парку та здійснення господарської діяльності у його межах.

Законодавчо також обумовлені можливості встановлення пільг зі сплати місцевих податків і зборів для ініціаторів створення-суб'єктів господарювання, керуючих компаній та учасників індустріальних парків. Так, відповідно, до Податкового кодексу України, можливе встановлення:

- пільг з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, що сплачується на відповідній території з об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних або юридичних осіб за рішенням сільських, селищних, міських рад;
- пільг щодо земельного податку, що сплачується на відповідній території за рішенням відповідних органів місцевого самоврядування;
- мінімального розміру орендної плати за оренду земельних ділянок державної і комунальної власності за рішенням відповідних місцевих органів влади.

7.2. Приклади реалізації індустріальних парків та їх вплив на секторальну економіку

За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України станом на 2018 р. до Реєстру індустріальних (промислових) парків внесено 31 індустріальний парк (рис.7.1).

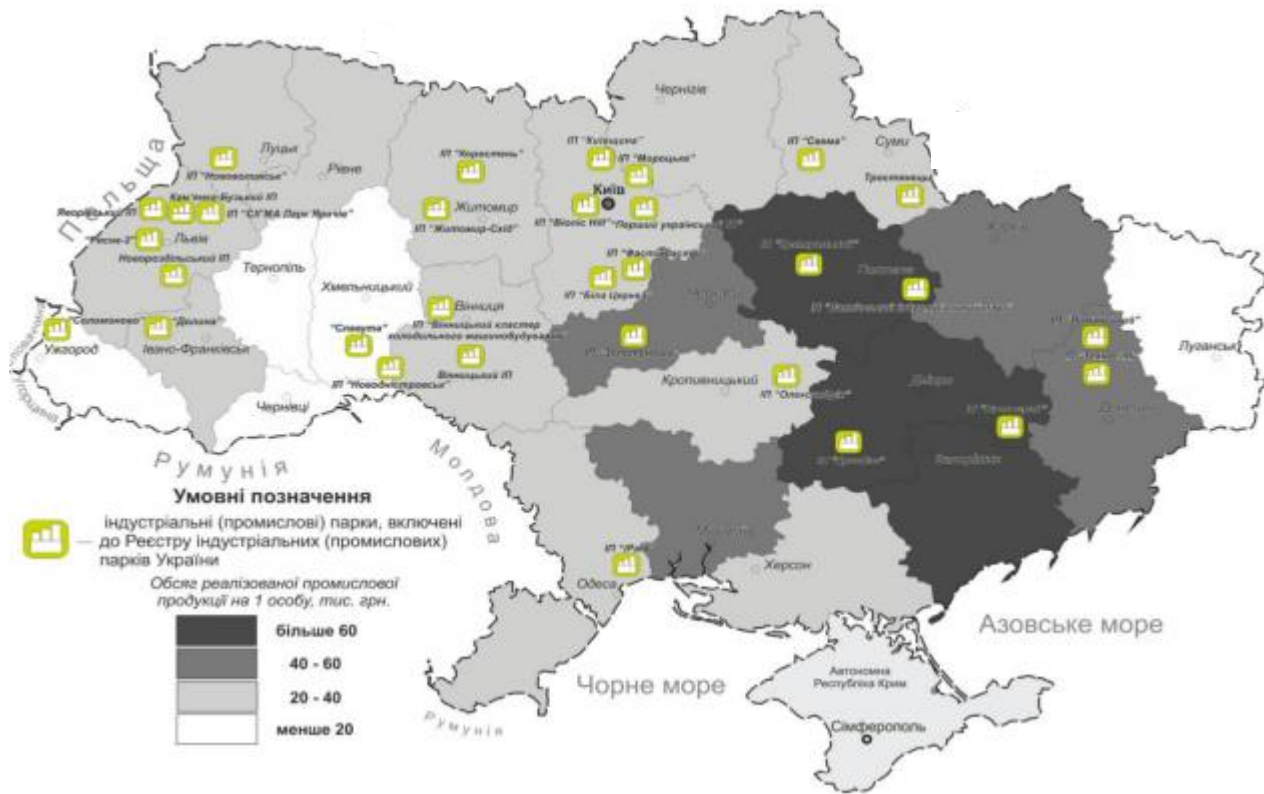

Рис. 7. 1 – Індустриальні парки, включені до Реєстру індустриальних (промислових) парків України (станом на 2018 р.)

Джерело: *прінтскрін* [1, с.9]

Приклади реалізації деяких парків:

Індустриальний парк «Соломоново» (Закарпатська область)

Опис: Індустриальний парк "Соломоново" розташований у Закарпатській області біля кордону з Угорщиною та Словаччиною. Він є одним із перших індустриальних парків в Україні, створеним у 2000-х роках.

Вплив: парк сприяє розвитку автомобільної промисловості. На його території розташований завод «Єврокар», де здійснюється складання автомобілів різних марок. Це створює робочі місця, сприяє розвитку суміжних галузей та залучає іноземні інвестиції.

Індустриальний парк «Біла Церква» (Київська область)

Опис: індустріальний парк "Біла Церква" знаходиться в Київській області і є одним із найсучасніших індустріальних парків в Україні. Парк спеціалізується на машинобудуванні, логістиці, агропромисловості та виробництві будівельних матеріалів.

Вплив: індустріальний парк «Біла Церква» надає підприємствам сучасну інфраструктуру, включаючи енергозабезпечення, логістичні послуги та підтримку інновацій. Це сприяє розвитку регіональної економіки, створенню нових робочих місць та підвищенню конкурентоспроможності підприємств.

Індустріальний парк «Долина» (Івано-Франківська область)

Опис: індустріальний парк «Долина» розташований в Івано-Франківській області і спеціалізується на хімічній промисловості та виробництві будівельних матеріалів.

Вплив: парк сприяє розвитку регіональної промисловості та залученню іноземних інвестицій. В його межах працюють підприємства, які виробляють будівельні матеріали, хімічну продукцію та інші товари, що сприяє економічному зростанню та модернізації промислових потужностей.

Індустріальний парк «Рясне-2» (Львівська область)

Опис: індустріальний парк «Рясне-2» розташований у Львівській області, поблизу Львова. Парк спеціалізується на логістиці, виробництві та ІТ-технологіях.

Вплив: завдяки зручному розташуванню поблизу великих транспортних магістралей, парк «Рясне-2» приваблює іноземних інвесторів та сприяє розвитку логістичних і виробничих потужностей. Це створює нові робочі місця та сприяє зростанню місцевої економіки.

Індустріальний парк «Інтерпайп» (Дніпропетровська область)

Опис: індустріальний парк «Інтерпайп» розташований у Дніпропетровській області і спеціалізується на металургії та машинобудуванні.

Вплив: парк підтримує розвиток металургійної промисловості та машинобудування, сприяючи створенню високотехнологічних виробництв. Це

дозволяє підвищити продуктивність праці, залучити інвестиції та створити робочі місця.

Розвиток індустріальних парків може стати одним із дієвих інструментів модернізації секторальної економіки. Зокрема, використання в межах індустріальних парків місцевих виробничих та людських ресурсів локалізації елементів регіоноутворюючих господарських комплексів на основі колишніх великих промислових підприємств (перш за все хімічної, легкої, машинобудівної промисловості) може стати не лише інструментом місцевої ревіталізації, але й імпульсом до якісно нового освоєння економічного простору України.

7.3 ІТ-кластер в структурі секторальної економіки України

Структура ІТ-кластеру може бути різноманітною, але основні компоненти включають наступні елементи:

- *компанії-учасники*: це ІТ-компанії будь-якого розміру, які працюють у сфері програмного забезпечення, розробки веб-сайтів, послуг обробки даних, штучного інтелекту, кібербезпеки тощо. Ці компанії можуть відігравати різні ролі в кластері, включаючи лідерство в інноваціях, партнерство або участь у спільних проектах;
- *академічні установи*: університети, коледжі та дослідницькі інститути, які забезпечують освіту та науково-дослідну діяльність в галузі інформаційних технологій. Ці установи можуть співпрацювати з компаніями на базі досліджень, навчання, стажування та спільних дослідницьких проектів;
- *інкубатори та акселератори*: організації, що надають підтримку стартапам та молодим компаніям в інформаційних технологіях. Ці структури можуть надавати доступ до фінансування, наставництва, менторства, коучингу, робочого простору та інших ресурсів;

- *інвестиційні фонди*: фінансові установи та інвестиційні фонди, які надають капітал для розвитку та розширення ІТ-проектів. Ці фонди можуть вкладати кошти в стартапи, інноваційні підприємства та існуючі компанії в ІТ-секторі;
- *технологічні платформи*: це онлайн-сервіси або платформи спільної роботи, які допомагають співпрацювати та обмінюватися ідеями, знаннями та ресурсами між учасниками кластера;
- *громадські організації та асоціації*: ІТ-кластер може включати в себе різноманітні громадські організації та асоціації, які займаються питаннями розвитку галузі, лобіюванням інтересів уряду, створенням стандартів та регулюванням;
- *урядові органи та органи місцевого самоврядування*: державні органи можуть грати ключову роль у створенні сприятливого середовища для розвитку ІТ-кластера шляхом розробки та впровадження відповідних законодавчих актів та регулятивних політик, а також надання підтримки та стимулювання розвитку ІТ-індустрії.

Ці компоненти взаємодіють між собою, створюючи екосистему, яка сприяє інноваціям, розвитку та конкурентоспроможності ІТ-сектору в регіоні.

На думку фахівців міжнародної експертної групи Economist Intelligence Unit, формування здорового конкурентного середовища для розвитку ІТ-сектора відбувається за сприяння шести ключових чинників: наявності достатньої чисельності кваліфікованих кадрів; високого рівня інноваційної культури; технологічної інфраструктура світового рівня; ефективного режиму правового регулювання; відкритої економічної системи, заснованої на конкуренції; а також активної державної підтримки в досягненні необхідного балансу між технологічним розвитком і створенням умов для дієвого функціонування ринкових механізмів [].

Одним з найбільш динамічних та провідних напрямів ІТ-сектора в Україні є ІТ-аутсорсинг: розробка та продаж програмного забезпечення і надання ІТ-послуг. У 2023 році ІТ-індустрія принесла в українську економіку \$6,7 млрд завдяки експорту своїх послуг. У 2022-му було найменше за всі роки зростання обсягу ІТ-

експорту, а саме +5,8% за рік. Водночас попри війну й глобальні кризи тоді показник сягнув рекордних \$7,3 млрд (рис. 7.2).

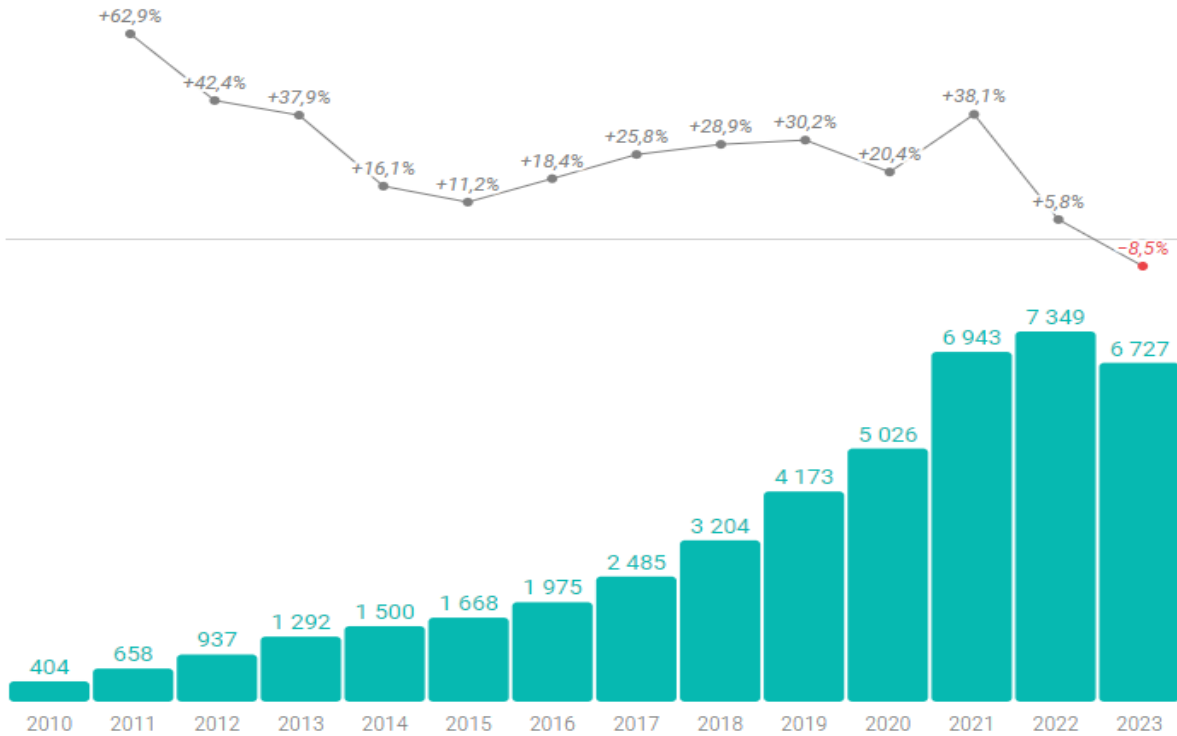

Рис. 7.2 – Динаміка ІТ-експорту з 2010 по 2023 роки (річний обсяг), млрд. дол.

Джерело: за даними [2]

У 2023 році загальний обсяг експорту товарів і послуг зменшився на 13%, експорту послуг – на 1,3%. Частка ІТ в експорті послуг уперше за багато років знизилася, а не зросла, але все ще сягає показника понад 40% (рис. 7.3).

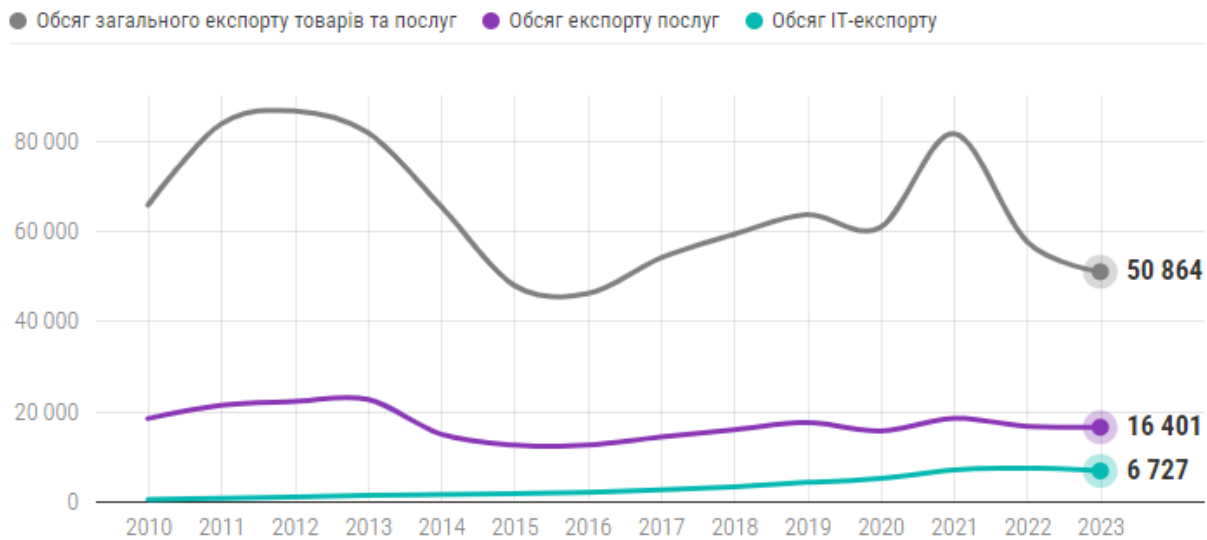

Рис. 7. 3 – Частка ІТ в експорті України

Джерело: за даними [2]

Зважаючи на те, що український ІТ-сектор, є здебільшого індустрією аутсорсингової розробки, цілком логічно, що саме провідні аутсорсингові ІТ-компанії стали ядром ІТ-кластерів у великих містах України. На даний час в Україні створено 14 ІТ-кластерів (в т.ч. 9 активно функціонуючих), які розміщені в Києві, Львові, Харкові, Одесі, Дніпрі, Луцьку, Івано-Франківську, Вінниці, Миколаєві, Тернополі, Черкасах, Чернівцях та Чернігові.

У світовому аспекті структура ІТ-сектору за останні роки зберігається відносно сталою. США і надалі є найбільшим імпортером наших комп'ютерних послуг. Після 2014 року частка США мало не щороку зростала, але після рекордного показника 2022-го (40,5% і майже \$3 млрд) спостерігаємо спад до 36,4% (рис. 7.4).

Згідно з останніми даними, у першій п'ятірці також Мальта (7,7%), Велика Британія (7,3%) Кіпр (4,9%) та Ізраїль (4%). Після 2022 року частки всіх цих країн зменшилися, окрім Кіпру — відбулося зростання на 0,6%.

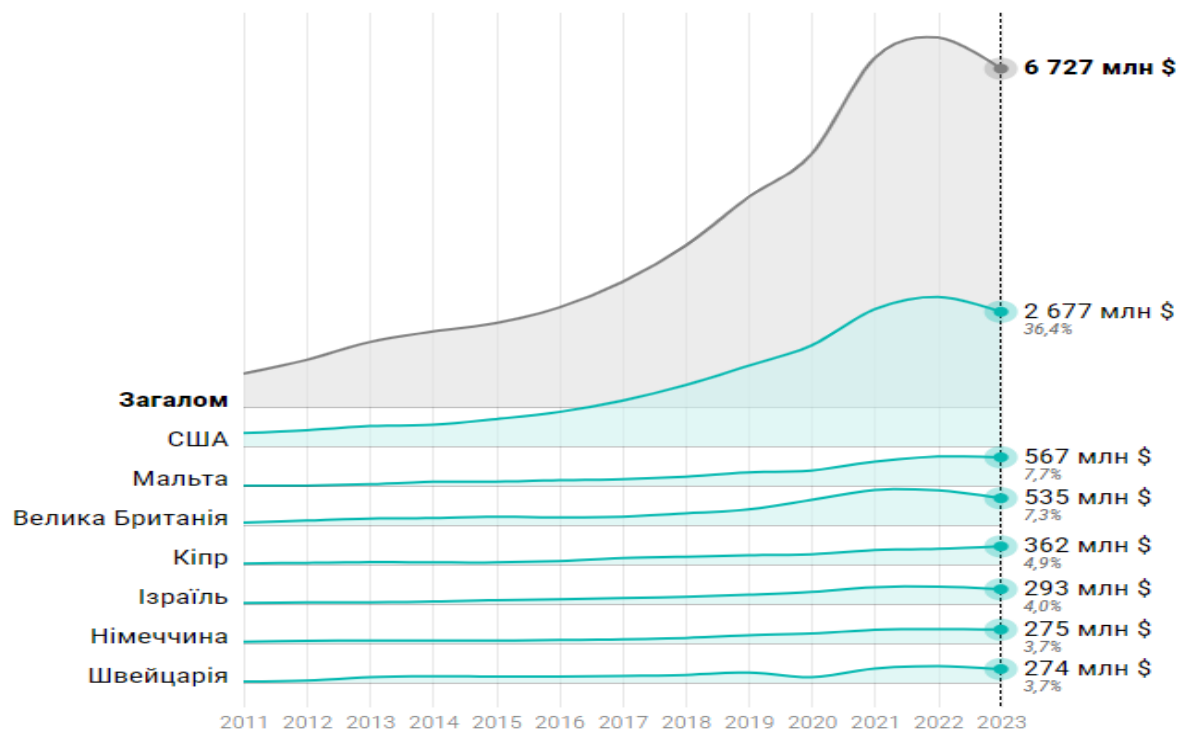

Рис. 11.4 – Провідні країни світу по ІТ-експорту, динаміка за роками
Джерело: за даними [2]

Згідно з останніми даними (рис. 11.4), у першій п'ятірці також Мальта (7,7%), Велика Британія (7,3%) Кіпр (4,9%) та Ізраїль (4%). Після 2022 року частки всіх цих країн зменшилися, окрім Кіпру – відбулося зростання на 0,6%.

Питання для самоперевірки:

1. Які позитивні ефекти розвитку секторальної економіки можуть супроводжувати впровадження індустріальних парків?
2. Який нормативно правовий документ України лежить в основі започаткування розвитку індустріальних парків в Україні?
3. В чому полягають інструменти державної підтримки розвитку індустріальних парків відповідно правової бази України?
4. За рахунок яких джерел фінансування можливий розвиток індустріальних парків в Україні?

5. Які податкові пільги передбачені щодо функціонування індустріальних парків з метою стимулювання розвитку секторальної економіки?
6. Які із індустріальних парків України спеціалізуються на машинобудуванні, логістиці, агропромисловості, розвитку будівельних матеріалів?
7. Які організації можуть представляти структуру ІТ-кластеру?
8. в чому полягає специфіка функціонування українського ІТ-сектору?
9. Якій вплив ІТ-сектор здійснює на розвиток секторальної економіки?
10. Як розвинена структура ІТ-сектору в Україні та світі?

Використані джерела:

1. Просторові форми організації бізнесу в Україні: тенденції, перспективи та механізми розвитку: наукова доповідь / наук. редактор М.І. Мельник. Львів: НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник, 2018. 107 с.
2. Річний обсяг ІТ-експорту України вперше знизився. Це плато чи погіршення ситуації? DOU. 2024. 02.06. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/it-export-2023/>
3. Шашина М. В. Вплив ІТ-кластерів на соціально-економічну динаміку розвитку регіонів. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 42. С. 242-247. URL: <http://market-infr.od.ua/uk/42-2020/>.
4. Шашина М. В. Динаміка розвитку мережевих структур у напрямі структурної модернізації регіональної економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2020, Вип. 50-2. С. 85-89.
5. Шашина М. В. Інституціональне забезпечення розвитку просторових форм організації бізнесу в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: економіка і менеджмент*. 2020. Вип. 42. С. 148-152.

ТЕМА 8: КОНЦЕПЦІЯ СМАРТ—СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ У СТРУКТУРНІЙ МОДЕРНІЗАЦІЇ СЕКТОРАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ЛЕКЦІЯ 8: Концепція смарт-спеціалізації у структурній модернізації секторальної економіки

8.1. Теоретичні основи концепції смарт-спеціалізації

8.2. Основні елементи концепції смарт-спеціалізації щодо модернізації регіональної економіки

8.3. Вплив смарт-спеціалізації на структурну модернізацію секторальної економіки

Ключові поняття: концепція смарт-спеціалізації, елементи смарт спеціалізації; диверсифікація, людський капітал, зелена економіка.

8.1. Теоретичні основи концепції смарт-спеціалізації

Відповідно до визначення, сформульованого експертами ОЕСР «смартспеціалізація являє собою промислову та інноваційну основу для регіональної економіки, метою якої є ілюстрація яким чином державна політика, структурні умови, та особливо політика у сфері досліджень і розробок, та інвестицій в інновації може впливати на економічну, наукову та технологічну спеціалізацію регіонів та відповідно на їх продуктивність, конкурентоспроможність та економічне зростання». На основі даних положень має здійснюватися структурна модернізація регіону. Політика та стратегії впровадження смартспеціалізації виходять за межі інноваційної політики та розглядаються як «процес виявлення пріоритетів і максимального розвитку наукових можливостей в будь якому регіоні, сильному чи слабому, високо- чи

низькотехнологічному». Практична реалізація смартспеціалізації спрямована на розробку відповідної стратегії. Згідно Положення ЄС, «стратегія смартспеціалізації являє собою національну або регіональну стратегію, яка встановлює пріоритети з метою створення конкурентних переваг шляхом розвитку та узгодження сильних наукових та інноваційних сторін регіону/галузі з вимогами бізнесу; розвитку ринку шляхом згуртування, при цьому уникаючи дублювання та фрагментарності».

Передумови формування концепції «смартспеціалізації» закладені в роботі американського економіста Д. Родріка «Індустріальна політика для XXI століття», 2004. Він акцентує увагу на необхідності спеціалізації особливо за умов глобалізації та вводить елементи «підприємницького самовідкриття», які лягли в основу складової методології розумних спеціалізацій.

Безпосередньо теоретичне обґрунтування та методологічна розробка концепції смартспеціалізації належить більшості авторів групи «Знання для зростання», яка була створена в 2005 році Єврокомісаром Я. Поточником з метою формування заходів, які впроваджені у новому розумінні структурування ЄС, розподілу керівних повноважень, напрямів розвитку, які увійшли в Лісабонська угода про внесення змін в [Угоду про Європейський Союз](#) й Угоду про заснування Європейської Спільноти та набрала чинності з 1 грудня 2009 р. Зокрема, в спільні роботи учасників даної групи Д. Форє та Б. ван Арка обґрунтовано необхідність розробки концепції смартспеціалізації для Європи. Вони наголошують:

- на перше місце має вийти більш інтегрована європейська дослідницька сфера, наявні розробки та дослідження досить часто не можуть бути захищені національною системою та політикою, тому залучаючись до процесу агломерації будуть створюватись різні концентраційні центри, які зможуть діяти тільки в рамках комплексного дослідницького простору, для яких мобільність і конкурентний вступ є основними характеристиками;

- європейський дослідницький простір принесе користь тільки тим країнам і регіонам, які мають чіткі бачення та стратегії щодо того, як вони можуть розробляти відмінні, оригінальні, сучасні напрями спеціалізації на майбутнє. Економічне значення і науково-технологічний розвиток регіону диктуватиме, наскільки широка чи вузька ця спеціалізація має бути;

- регіони, які націлені на таку ж спеціалізацію, мають співпрацювати і координувати свої інвестиційні плани, щоб забезпечити появу критичного кластера, здатного залучити до подальших розробок та досліджень можливості з боку зарубіжних країн.

У подальшому Р. Веуглерс, М. Мрак, Б. Хол, Ж. Мейрс, Г. Ліхт, Т. Джіанніцис, П. Давід розвили та доповнили ці ідеї.

Зазначені теоретичні нароби знайшли своє втілення у проектуванні довгострокової політики ЄС через посилення акценту на смартспеціалізації, як важливого інструменту модернізації економічної системи так і реалізації структурної політики. Так у стратегії «Європа 2020» у розділі «Інноваційних Союз» країнам – членам ЄС вже прямо вказано на необхідність реформування національних та регіональних науково-дослідних та інноваційних систем в напрямку стимулювання смарт спеціалізації, що має формувати основу здійснення структурної модернізації регіонів/країн ЄС.

8.2. Основні елементи концепції смарт-спеціалізації щодо модернізації регіональної економіки

Концепція смарт-спеціалізації спрямована на стимулювання економічного розвитку та інновацій за рахунок виявлення і розвитку унікальних переваг кожного регіону. В контексті модернізації секторальної економіки вона включає кілька основних елементів:

1) Аналіз регіонального потенціалу:

- *оцінка існуючих ресурсів і активів*: вивчення наявних природних ресурсів, інфраструктури, людського капіталу та інших активів;
- *ідентифікація сильних і слабких сторін*: проведення SWOT-аналізу для визначення внутрішніх сильних і слабких сторін, можливостей і загроз;
- *аналіз ринкових ніш*: визначення перспективних ринків і галузей, де регіон має конкурентні переваги.

2) Вибір пріоритетних напрямків:

- *фокус на інноваціях і технологіях*: вибір напрямків з високим потенціалом для інноваційного розвитку та технологічних проривів;
- *секторна концентрація*: визначення ключових секторів, які можуть стати локомотивами економічного зростання;
- *інтеграція традиційних і нових секторів*: підтримка синергії між традиційними галузями та новими технологічними напрямками;

3. Розвиток людського капіталу:

- *освіта і підготовка кадрів*: інвестування в освіту та професійну підготовку для забезпечення висококваліфікованої робочої сили;
- *академічно-бізнесові колаборації*: створення партнерств між університетами та підприємствами для підготовки спеціалістів, відповідних потребам ринку;
- *залучення талантів*: розробка програм для залучення та утримання молодих спеціалістів та науковців.

4. Підтримка інноваційної діяльності:

- *інфраструктура для інновацій*: створення та розвиток технопарків, інноваційних хабів, дослідницьких центрів;
- *фінансова підтримка стартапів і МСП*: забезпечення доступу до фінансування для малих і середніх підприємств, стартапів, підтримка венчурного капіталу;
- *створення сприятливого інноваційного середовища*: розробка законодавчої бази, яка сприятиме інноваціям і знижуватиме бар'єри для нових підприємств;

5. Партнерства і колаборація:

- *тристороннє співробітництво (Triple Helix)*: співпраця між урядом, бізнесом і науковими установами для стимулювання інновацій;
- *міжрегіональна та міжнародна співпраця*: залучення до співпраці інших регіонів та країн для обміну досвідом і технологіями;
- *платформи для комунікації*: створення майданчиків для обміну інформацією та ідеями між різними зацікавленими сторонами.

6. Моніторинг та оцінка ефективності:

- індикатори та метрики успіху: визначення чітких критеріїв для оцінки прогресу і результативності стратегій смарт-спеціалізації;
- регулярний аналіз і коригування стратегій: Постійний моніторинг реалізації проектів та коригування планів відповідно до отриманих результатів;
- звітування та прозорість: забезпечення прозорості процесів і результатів для громадськості та зацікавлених сторін.

Смарт-спеціалізація, завдяки своєму комплексному підходу, дозволяє регіонам ефективно використовувати свої унікальні ресурси та потенціал, сприяючи сталому економічному розвитку та підвищенню конкурентоспроможності. Цей підхід забезпечує більш цілеспрямовану і результативну модернізацію секторальної економіки, відповідаючи на конкретні потреби і можливості кожного регіону.

8.3. Вплив смарт-спеціалізації на структурну модернізацію секторальної економіки

Диверсифікація економіки є одним із ключових аспектів концепції смарт-спеціалізації. Вона передбачає розвиток різних економічних секторів для зменшення залежності від однієї галузі, що робить регіональну економіку більш стійкою до зовнішніх шоків і забезпечує стабільний економічний розвиток. *Основними аспектами диверсифікації економіки є:* розширення економічної бази

через підтримку нових секторів (наприклад: інформаційні технології, біотехнології, відтворювальні джерела енергії тощо) та розвиток традиційних галузей (наприклад модернізація сільського господарства чи металургії); створення нових ринків та продуктів через інновації в продуктах і послугах та пошуку нових ринків збуту; підтримці МСП та консультації освітніх програм; інтеграції секторів шляхом створення інтегрованих ланцюгів вартості, об'єднуючи різні сектори економіки та крос-секторальної співпраці; підтримка інноваційних досліджень та комерціалізація; розвиток людського капіталу у новітніх та традиційних секторах.

Приклади модернізації секторальної економіки за допомогою успішної диверсифікації в межах смарт спеціалізації:

Іспанія: Провінція Басконія активно розвиває індустрію 4.0 та біомедичні технології, паралельно підтримуючи традиційну металургію та машинобудування.

Нідерланди: створення хабів для стартапів у галузях фінансових технологій (FinTech), сільського господарства та відновлювальних джерел енергії.

Сінгапур: Диверсифікація від традиційного виробництва до біомедичних досліджень, фінансових послуг та інформаційних технологій.

Залучення інвестицій є важливим аспектом реалізації стратегії смарт-спеціалізації, оскільки фінансові ресурси необхідні для розвитку інноваційних проєктів, модернізації існуючих секторів та стимулювання економічного зростання. У цьому контексті смарт-спеціалізація спрямована на створення привабливого інвестиційного середовища та мобілізацію різних джерел фінансування. Основні аспекти впливу реалізуються через покращення інвестиційного клімату (регуляторна реформа, захист прав інвесторів, макроекономічна стабільність); фінансові стимули через податкові пільги в пріоритетних секторах та створення фінансової інфраструктури як венчурні фонди, бізнес ангели, фонди ризикового капіталу, державні інвестиційні програми; інфраструктурна проєкти у розвиток транспорту, інфраструктури, комунікації регіону, створення спеціалізованих зон, інтернаціоналізація бізнесу.

Приклади модернізації секторальної економіки за допомогою успішного залучення інвестицій:

Польща: Успішна реалізація спеціальних економічних зон, які пропонують податкові пільги та інші стимули для залучення іноземних інвесторів у високотехнологічні галузі.

Естонія: Розвиток ІТ-сектора за рахунок створення сприятливих умов для стартапів, включаючи електронне громадянство та доступ до міжнародного венчурного капіталу.

Ірландія: Залучення великих міжнародних компаній у фармацевтичну та технологічну галузі через вигідні податкові умови та підтримку НДДКР.

Розвиток людського капіталу є невід'ємною частиною стратегії смарт-спеціалізації. Він включає підвищення якості освіти, професійну підготовку, підтримку наукових досліджень, підприємництва та інновацій, а також створення умов для залучення та утримання талантів. Ефективне управління цими процесами сприяє сталому економічному зростанню, підвищенню конкурентоспроможності регіонів та їхній успішній інтеграції у глобальну економіку.

Приклади модернізації секторальної економіки за допомогою успішного розвитку людського капіталу:

Фінляндія: Інвестиції в освіту та дослідження, розвиток інноваційних кластерів і тісна співпраця між університетами та бізнесом.

Ізраїль: Створення потужної екосистеми стартапів, активна підтримка підприємництва та інновацій через програми акселерації та венчурні фонди.

Південна Корея: Інтенсивні інвестиції у високотехнологічну освіту та дослідження, розвиток наукових парків і інноваційних центрів.

Екологічна стійкість є важливим елементом стратегії смарт-спеціалізації, що здійснює структурування секторальної економіки на сучасних засадах. Основні аспекти взаємодії мають прояв через розвиток зеленої економіки (зелено чисті технології, відновлюванні джерела енергії, розвиток зеленої інфраструктури);

раціональне використання ресурсів на засада циркулярної економіки, енергоефективності та управління водними ресурсами; формуванні екологічної освіти у розрізі освітніх програм, громадських ініціатив, інформаційних компаній; захист біорізноманіття та природних екосистем.

Приклади модернізації секторальної економіки за допомогою реалізації успішної екологічної стійкості:

Скандинавські країни: Швеція, Норвегія та Данія активно впроваджують відновлювані джерела енергії, розвивають циркулярну економіку та підтримують високий рівень екологічної свідомості населення.

Нідерланди: Відомі своїми інноваціями у сфері управління водними ресурсами, переробки відходів та розвитку зеленої інфраструктури.

Німеччина: Лідер у впровадженні енергоефективних технологій, розвитку відновлюваної енергетики та підтримці екологічно чистих виробничих процесів.

Питання для самоперевірки:

1. В чому полягає сутність смарт-спеціалізації?
2. В чому полягає новизна концепту смарт-спеціалізації щодо розвитку регіональної економіки?
3. Що стало передумовою формування концепції смарт-спеціалізації?
4. Що виокремлено учасниками Європейської спільноти у розрізі розвитку концепції смарт-спеціалізації?
5. Які елементи концепції смарт-спеціалізації можна виокремити щодо модернізації секторальної економіки?
6. Як розвиток людського капіталу у структурних акцентах смарт-спеціалізації впливає на модернізацію секторальної економіки?
7. Які аспекти диверсифікації визначають секторальну модернізацію?
8. Чому екологічна стійкість є визначальним фактором впливу смарт-спеціалізації на секторальну модернізацію економіки?

9. Які методи реалізації смарт-спеціалізації ви можете визначити?

10. Які приклади успішного впливу щодо секторальної модернізації можете за рахунок розвитку людського капіталу у межах використання інструментів смарт спеціалізації?

Використані джерела:

1. Шашина М. В. Концептуальні передумови виникнення теорії смарт – спеціалізації. *Сучасні підходи до креативного управління економічними процесами: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 17 лютого 2017 року). Київ, 2017. С. 61-63.

2. Шашина М. В. Структурні аспекти модернізації регіональної економіки в умовах змін інституціонального середовища: теорія методологія, практика. Київ, ФОП Маслаков, 2020. 394 с.

3. Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations (RIS 3). URL:http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/smart_specialisation/smart_ris3_2012.pdf

4. Knowledge Economists Policy Brief. URL: http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download/en/kfg_policy_brief_no9.pdf.

5. Regulation no 1303/2013 of the European parliament and of the council. URL:<http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=celex%3A32013R1303>

ТЕМА 9: СЕКТОРАЛЬНЕ СТРУКТУРУВАННЯ В МЕЖАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

ЛЕКЦІЯ 9: Секторальне структурування в межах цифрової економіки

9.1. Роль ІКТ в секторальній економіці

9.2 Еволюція цифрової економіки

9.3. Технології впливу на розвиток цифрової економіки

9.4. Формування новітніх секторів під впливом цифрової економіки

Ключові поняття: інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), компоненти ІКТ, вплив технологій на зростання продуктивності, модернізація секторів на засадах ІКТ, цифрова інфраструктура, цифрова економіка, основні технології, допоміжні технології, домени застосунків, новітні сектори.

9.1. Роль ІКТ в секторальній економіці

Інформаційно-комунікаційні технології охоплюють всі технології, що пов'язані з телекомунікаціями, інтелектуальними системами управління (смартсистемами), аудіовізуальними системами обробки і передачі даних та мережевими функціями контролю і моніторингу. Поняття інформаційно-комунікаційних технологій ширше, ніж інформаційні технології, оскільки останні передбачають використання комп'ютерів для зберігання, обміну та управління даними та є складовою ІКТ. Інформаційно-комунікаційні технології охоплюють дві ключові сфери - Інтернет та мобільні бездротові мережі. До ключових компонентів ІКТ відносять:

- хмарні обчислення: центри зі збору та обробки даних – великі хмарні сервіси; — програмне забезпечення: набір інструментів, даних, програм, які використовуються для роботи з комп'ютерами з метою виконання конкретних задач;

- апаратне забезпечення: фізична інфраструктура програмного забезпечення (комп'ютерна техніка, пристрої, датчики тощо);
- цифрові транзакції: онлайн транзакції, які відбуваються між учасниками цифрової економіки без використання паперу;
- цифрові дані: форми даних з використанням специфічних систем машинної мови, що дозволяє інтерпретувати інформацію за допомогою різних технологій та пристроїв;
- доступ до Інтернету: процес підключення користувачів до глобальної мережі Інтернет за допомогою апаратного забезпечення.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) відіграють вирішальну роль у трансформації різних секторів економіки, сприяючи їх розвитку, підвищенню ефективності, продуктивності та інноваційності. На рис. 9.1 наведені деякі сектори та модернізаційні впливи ІКТ.

Рис. 9.1 – Приклади модернізації секторів на засадах ІКТ

За даними аналітичної компанії Statista [2], вартість світового ринку ІКТ у 2021 р. оцінюється у 5 трлн дол. США. Найбільша частка ринку припадає на країни Північної Америки – 35% (1,75 трлн дол. США), Азії – 32% (1,6 трлн дол. США).

У розрізі витрат на розвиток інформаційнокомунікаційні технологій у 2020 р. найбільша частка припала на традиційні ІКТ (86%) – апаратне (hardware), програмне (software) забезпечення, послуги та телеком; а видатки на нові ІКТ становлять 14%, – Інтернет речей, робототехніка, штучний інтелект, доповнена та віртуальна реальність. За оцінками Міжнародної корпорації даних [2], у найближчі 5–10 років, під впливом розвитку Інтернету речей частка витрат на нові ІКТ зросте до 25%. Зокрема, у 2021 р. витрати на нові ІКТ – 1,03 трлн дол. США, у 2022 – 1,2 трлн дол. США, у 2023 – 1,4 трлн дол. США.

Під впливом ІКТ переосмислюють власні бізнес-моделі, що модернізують структуру секторів. У міру того як очікування користувачів змінюються щодо управління цифровою ідентичністю, організації повинні змінити позицію стосовно взаємодії зі своїми клієнтами.

Завдяки збору персоналізованої інформації через Інтернет речей формується цифрова ідентифікація, яка дозволяє ефективно функціонувати цифровим платформам:

- *цифрова охорона здоров'я*: персоналізована система страхування та лікування, цифровий моніторинг здоров'я і можливість вчасного застосування методів превентивної медицини;
- *електронна комерція*: цифрова платформа для торгівлі товарами і послугами з урахуванням персоналізованих споживчих потреб, що дозволяє зменшувати витрати часу, а також спрощує ведення господарських операцій і забезпечення платежів;
- *фінансові послуги*: розвиток фінтех для ефективного здійснення фінансових операцій онлайн;

- *електронний уряд*: спрощення процедур державного сервісу для громадян;
- *телекомунікації*: для користувачів - володіння та використання пристроїв; для постачальників послуг - моніторинг пристроїв і даних у мережі;
- *розумні міста*: моніторинг пристроїв і датчиків, що передають дані, такі як використання енергії, якість повітря, затори.

Таким чином, більшість підприємств створюють і підтримують власні можливості для ідентифікації, зосереджені на власних потребах ведення бізнесу та споживчих запитах.

9.2. Еволюція цифрової економіки

Еволюція цифрової економіки є багатогранним процесом, який охоплює розвиток технологій, зміну бізнес-моделей, соціальних та економічних структур. Вона почалася з появи перших комп'ютерів і Інтернету та продовжує розвиватися в міру впровадження нових технологій. Ось основні етапи еволюції цифрової економіки (рис. 9.2):

1. Ранній етап (1950-ті - 1970-ті роки)

Комп'ютеризація: поява перших комп'ютерів, які почали використовуватися для обчислень у наукових і військових сферах.
Автоматизація виробництва: впровадження комп'ютерних систем для автоматизації виробничих процесів на заводах.

2. Інтернет-бум (1980-ті - 1990-ті роки)

Особисті комп'ютери (PC): масове поширення ПК, які стали доступнішими для широкої аудиторії.
Інтернет і WWW: створення і швидке розширення Всесвітньої павутини, що дозволило з'єднати комп'ютери та користувачів по всьому світу.
Електронна комерція: поява перших онлайн-магазинів і платформ для електронної комерції (наприклад, Amazon, eBay).

3. Ера мобільності та соціальних мереж (2000-ті - 2010-ті роки)

Смартфони та мобільний Інтернет: впровадження смартфонів і доступ до Інтернету через мобільні пристрої.
Соціальні мережі: розвиток платформ соціальних мереж (Facebook, Twitter), які стали важливими каналами комунікації та маркетингу.
Хмарні технології: перехід до хмарних обчислень, що дозволило бізнесам скоротити витрати на IT-інфраструктуру та забезпечити доступність даних з будь-якого місця.

4. Цифрова трансформація (2010-ті - теперішній час)

Big Data та аналітика: використання великих даних для прийняття бізнес-рішень, аналізу споживацької поведінки та прогнозування ринкових тенденцій.
Штучний інтелект (AI) та машинне навчання (ML): впровадження AI і ML для автоматизації процесів, персоналізації послуг та розробки нових продуктів.
Інтернет речей (IoT): поширення підключених пристроїв, які збирають і обмінюються даними, що призводить до нових бізнес-моделей та можливостей.
Блокчейн та криптовалюти: використання блокчейну для забезпечення прозорості та безпеки транзакцій, а також розвиток ринку криптовалют.
Роботизація та автоматизація: впровадження роботів у виробництво та інші сфери діяльності для підвищення ефективності.

5. Перспективи майбутнього

5G та нові покоління мереж: впровадження 5G, що забезпечить ще більшу швидкість передачі даних та нові можливості для IoT та AI.
Мето-Всесвіт (Metaverse): розвиток віртуальних і доповнених реальностей, створення віртуальних економік та інтерактивних платформ.
Зелена цифрова економіка: зосередження на сталому розвитку та екологічних технологіях, щоб забезпечити зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

Рис. 9.2 – Етапи формування цифрової економіки

Джерело: сформовано укладачем

В економічній науці поняттю «цифрова економіка» дослідники і науковці, а також експерти міжнародних організацій дали визначення як у широкому, так і у

вужькому розумінні. Однак спільною рисою, яку визначають науковці й аналітики міжнародних авторитетних організацій і яка об'єднує тлумачення його сутності, це діяльність, що тісно пов'язана з використанням і впровадженням інформаційнокомунікаційних технологій, у процесі якої створюється додана вартість і суспільні блага.

Цифрова економіка – результат розробки і впровадження нових технологій та інновацій у сфері інформації та комунікацій, що здійснює вплив на всі сектори економіки та життя суспільства. Цифрова економіка, як економічне явище, об'єднує ринки цифрових технологій та охоплює всіх суб'єктів економічної діяльності, які пов'язані з торгівлею товарами і послугами через Інтернет та цифрові платформи. Основою цифрової трансформації традиційних секторів економіки є інформаційнокомунікаційні і цифрові технології (рис. 9.3).

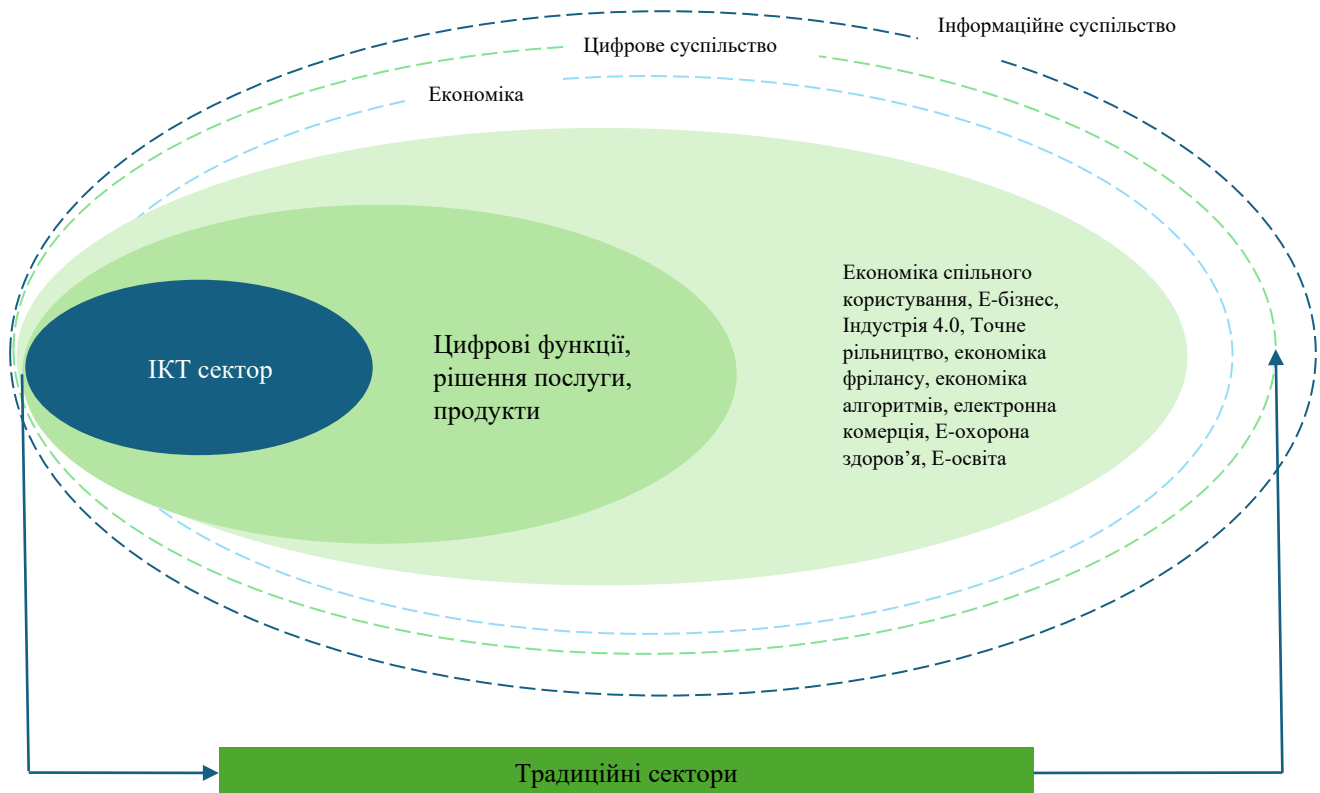

Рис. 9.3 – Трактування поняття «цифрова економіка»

Джерело: сформовано на основі [1]

У широкому трактуванні *цифрова економіка* – це традиційні сектори економіки (промисловість, сільське господарство, торгівля, охорона здоров'я, освіта, транспорт тощо), які трансформуються під впливом запровадження цифрових технологій. У вузькому розумінні *цифрова економіка* – це сукупність цифрових функцій, рішень, продуктів і послуг, які створюють додану вартість для учасників бізнессектору та їхніх клієнтів [].

9.3. Технології впливу на розвиток цифрової економіки

Європейський патентний офіс виокремлює три групи технологій які здійснюють вплив на розвиток цифрової економіки:

- *основі технології*, які є ядром та здатні будь-який об'єкт (пристрій) перетворити на смарт і зробити частиною Інтернету речей: технології зв'язку, ІТ-обладнання, програмне забезпечення;
- *допоміжні технології*, які використовуються у поєднанні з підключеними об'єктами: управління даними, користувацькі інтерфейси, геопозиціонування, безпека даних, кібербезпека, 3D-системи, джерела живлення та штучний інтелект;
- *домени застосунків* – технологічні рішення для смарт-об'єктів: електронна комерція (споживчі товари, послуги), смарт-транспорт, охорона здоров'я, промисловість, інфраструктура, сільське господарство.

Потенціал зміни цифрової економіки за допомогою основних, допоміжних технологій та доменних застосунків подано на рис. 9.4.

Рис. 9.4 – Технологічні тренди зміни секторів економіки

Джерело: сформовано укладачем на основі [2]

Зміни в секторах економіки, спричинені впровадженням основних, допоміжних і доменних технологій. Фундаментальні технології, які створюють основу для розвитку інших інновацій. Допоміжні технології підтримують основні технології, допомагаючи їм функціонувати ефективніше і розширюючи їх можливості. Доменні технології специфічні для певних галузей і спрямовані на вирішення конкретних проблем в цих секторах.

9.4. Формування новітніх секторів під впливом цифрової економіки

Цифрова економіка та цифрові технології дедалі частіше стають ключовими для багатьох операцій і невід'ємною частиною економічної системи в цілому. Основні трансформаційні зміни традиційних секторів та поява в їх структурі новітніх наведена на рис. 9.5.

Рис. 9.5 – Розвиток традиційних та новітніх секторів

Ці новітні сектори не тільки сприяють економічному зростанню, але й змінюють способи ведення бізнесу, надання послуг та взаємодії з клієнтами, підвищуючи загальну ефективність економіки в умовах цифровізації.

Питання для самоперевірки:

1. Що являє собою поняття цифрова економіка?
2. Які еволюційні етапи розвитку цифрової економіки Ви можете виокремити?
3. В чому полягає відмінність трактування цифрової економіки в широкому та вузькому сенсі?
4. Як пов'язаний та взаємодіє ІКТ сектор із традиційними секторами економіки?
5. Які передумови формування інформаційного суспільства?
6. Що представляють собою основні технології цифрової економіки?

7. Як допоміжні технології цифрової економіки змінюють структуру традиційних секторів економіки?
8. Яка роль домени застосунків у трансформації секторів економіки?
9. В чому проявляється потенціал зміни секторальної економіки на засадах основних технологій цифрової економіки?
10. Які новітні сектори можна виокремити на сучасному етапі під впливом технологій цифрової економіки?

Використанні джерела:

1. Цифрова економіка: вплив ІКТ на людський капітал та формування компетентностей майбутнього: монографія / за ред. Л.Л. Антонюк, Д.О. Ільницького, А.О. Севастю. Київ: КНЕУ ім. В. Гетьмана, 2021. 337с.
2. Little D. Arthur Think differently. Think archetype. Your digital economy model: a novel approach to digital transformation and policy reform. Huawei Technologies Co., Ltd. 2020. 45 p. URL: https://www-file.huawei.com/-/media/corp2020/pdf/public-policy/adl_huawei_digital_transformation_main_report.pdf?la=en.
3. The Economic Impact of Restricting Competition in 5G Network Equipment. London: Oxford Economics, 2019. DOI: 10.1016/j.techfore.2022.121672.